

YAKLAŞIM FARKLILIKLARI AÇISINDAN DEMİRCİ MEHMET EFE’NİN KUVA-YI MİLLİYE’YE KATILIŞI ve KUVA-YI MİLLİYE BÜNYESİNDEKİ FAALİYETLERİNİN NİTELİĞİ

Ali Ulvi ÖZDEMİR*

ÖZ

Demirci Mehmet Efe, Yunan birliklerinin 15 Mayıs 1919’da İzmir’i işgali ile başlayan süreçte, Kuva-yı Milliye bünyesinde faaliyet gösteren çete reislerinin en önemlilerinden biridir. Demirci Mehmet Efe, Batı Anadolu Kuva-yı Milliyesi içinde önemli bir rol üstlenmiş bir çete reisi olarak Milli Mücadele öncesinde bölgede yürüttüğü eşkıyalık alışkanlıklarından hemen vazgeçememiştir. Bu açıdan Kuva-yı Milliye’ye katılımı konusu tartışmalı olmuştur. Bu tartışma Kuva-yı Milliye içinde yürüttüğü bazı faaliyetlerin niteliği ile de ilgilidir. Bu durum Demirci Mehmet Efe özelinde “Kuva-yı Milliye’ye katılınca eşkıyalığı bıraktı” şeklinde özetlenebilecek bir anlayışın yaygınlık kazanmasına yol açmıştır. Bu kabul ise Kuva-yı Milliye bünyesi içindeyken gerçekleştirdiği Denizli Faciası gibi olayların açıklanmasını güçleştirmektedir. Yörük Ali Efe, Çerkez Ethem gibi diğer Batı Anadolu bölgesinin ünlü Kuva-yı Milliyecileri ve kimi eylemleri de düşünüldüğünde, düzenli ordunun tarihsel gerekliliği belirginleşmektedir. Bu noktada hem Kuva-yı Milliye’yi dönemselsel bir gereklilik olarak vurgulayıp, getirilen eleştiriler dolayısıyla düzenli ordunun Kuva-yı Milliye yerine geçirilmesinin tarihsel gerekliliğini yerli yerine oturtmak, hem de özellikle Demirci Mehmet Efe’nin Kuva-yı Milliye bünyesindeki eylemlerinin gerçek niteliğini vurgulamak için yukarıdaki yaklaşımın düzeltilmesi gereklidir. Batı Anadolu Kuva-yı Milliyesi, bütün eksik ve hatalarıyla bir halkın ulusal bağımsızlık savaşının öncüsü olarak, son derece önemli bir tarihsel işlevi tamamlayıp yerini düzenli orduya bırakmış olmasına rağmen dönemin koşullarına göre değerlendirilmesi, bilimsel ölçüler ışığında ele alınması gereken bir olgu olarak tarihte yerini almıştır.

Anahtar Kelimeler: Demirci Mehmet Efe, Kuva-yı Milliye, Kuva-yı Milliye’ye Katılım, Milli Mücadele, Batı Anadolu.

* Yrd. Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
E-posta: ulvi68@hotmail.com

AN ASSESSMENT FROM DIFFERENT APPROACHES OF DEMİRCİ MEHMET EFE'S JOINING KUVA-YI MİLLİYE AND WHEREIN FEATURES OF HIS ACTIONS

ABSTRACT

Demirci Mehmet Efe is one of the most important chieftains fighting under the auspices of the Kuva-yi Milliye, or National Forces, at a time when Greek forces invaded Izmir on 15 May 1919. As a chieftain who assumed an important role in the Western Anatolia Kuva-yi Milliye Demirci Mehmet Efe was not able to easily give up his old banditry operations in the region. That's why his joining the Kuva-yi Milliye was a matter of controversy. This has also everything to do with some of his actions within the Kuva-yi Milliye. However, there was a unfounded general understanding that Demirci Mehmet Efe left banditry when he joined the Kuva-yi Milliye. This acceptance makes it harder to explain the cases like Denizli Faciasi (Denizli Disaster) he did under the Kuva-yi Milliye movement. Considering such famous figures of Western Anatolia in the Kuva-yi Milliye as Yörük Ali Efe and Çerkez Ethem and some of their actions the historical necessity for a Standing Army becomes obvious. The above approach should be corrected in order to emphasize, on the one hand, especially the real features of the actions by Demirci Mehmet Efe in the Kuva-yi Milliye and to situate in its right place the historical necessity of replacement of the Kuva-yi Milliye by the Standing Army due to criticisms levied while acknowledging the temporary necessity of the Kuva-yi Milliye. Western Anatolia Kuva-yi Milliye, which as a pioneer of national independence war of a people, regardless of all its shortcomings and mistakes, fulfilled a very important historical function and transformed into a Standing Army, has taken its place in history as a fact that needs to be assessed by taking into account the circumstance of the time and examined scientifically.

Keywords: *Demirci Mehmet Efe, National Forces, Participation to National Forces, Turkish National Struggle, Western Anatolia.*

Giriş

Bu makalede, aynı tarihsel olayın iki farklı yorumu çerçevesinde Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye'ye ne zaman katıldığı sorunu ve Kuva-yı Milliye içindeki faaliyetlerinin niteliği ele alınacaktır.

Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye'ye ne zaman katıldığı sorusuna verilecek farklı yanıtlar, aynı zamanda Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye içindeki faaliyetlerinin niteliği hakkında doğru bir yaklaşım izlememiz için de bize ışık tutacaktır.

Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye'ye katılımını birbirlerine göre daha erken ve daha geç tarihler olarak ortaya koyan iki farklı değerlendirme, bu farklı tarihleri ortaya atarken aynı olayı farklı yorumlamak zorunda kalan iki farklı teori olarak ele alınacaktır. Böylelikle Demirci Mehmet Efe özelinden hareketle Kuva-yı Milliye'nin bir tarihsel çerçeve olarak somut anlamda ne olduğu konusunda daha gerçekçi bir yaklaşım ortaya konulması umulmaktadır.

1-Sorunun Ortaya Konuşu

Demirci Mehmet Efe' nin Kuva-yı Milliye'ye katılımı tek başına çok önemli bir olay olarak değerlendirilmeyebilir. Bu makale ile sadece belirli bir kişinin Kuva-yı Milliye'ye ne zaman katıldığı gibi tarihsel açıdan çok da değerli sayılamayacak bir bilginin ortaya konulması değil, bir örnek olay çerçevesinde, bir tarihsel olayın, iki farklı açıklama, daha doğrusu iki farklı Kuva-yı Milliye tanımı ya da anlayışı içinde nasıl yer aldığına ve yorumlandığına ilişkin kuramsal bir tartışmanın ortaya konması hedeflenmiştir. Dolayısıyla sonuçta “Demirci Mehmet Efe Kuva-yı Milliye'ye ne zaman katıldı?” sorusuna vereceğimiz yanıtlar “Kuva-yı Milliye'den ne anlıyoruz?” sorusuna da yanıt anlamına gelecektir.

Demirci Mehmet Efe'nin Milli Mücadeleye ne zaman katıldığı sorusunu daha geç bir tarih vererek yanıtlayan değerlendirme (1.teori) olarak Sıtkı Aydın'ın “Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekatı”¹ adlı Doktora tez çalışmasına dayanan kitabında belirttikleri, bu görüşün karşısında ise Demirci Mehmet Efe'nin Milli Mücadeleye katılımının daha erken bir tarihte olduğu görüşü (2.teori) değerlendirilecektir. Ancak bu tartışma yeni kanıtlar bulma, yeni olgular sunma çabası kadar mevcut olguların yorumlanmasındaki tutum farklılıklarının ortaya konulması ve buna ilişkin yorumların eleştirisini de içerecek, bir yöntem tartışması biçiminde de olacaktır. Bu tartışmanın sonucunda genel olarak Kuva-yı Milliye'nin daha iyi değerlendirilebilmesi hedeflenmektedir.

Tartışmaya ve açıklamaların dayandığı olguları ve sunulan kanıtları değerlendirmeye başlamadan önce Demirci Mehmet Efe ile ilgili kısa bir bilgi vermek doğru olacaktır.

¹ Sıtkı Aydın, **Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekatı**, Vadi Yayınları, 1.Baskı, Ocak 2008.

2-Demirci Mehmet Efe

Demirci Mehmet Efe, günümüzde Aydın ilinin bir ilçesi olan Nazilli'nin Pirlibey Köyü'nde demircilikle geçimini sağlayan Süleyman Ustanın oğlu olarak 1885 yılında dünyaya gelmiştir.² Babasının mesleği olan demircilikle küçüklüğünde meşgul olduğu için "Demirci" ünvanı ile anılır olmuştur. Mahalle mektebi ve medrese de eğitim almış, okuyabilen ancak yazması olmayan bir kimsedir.³

Demirci Mehmet Efe'nin Birinci Dünya Savaşı yıllarında İzmir'de 17. Kolordu'ya bağlı 5. Depo Alayı'nda askerliğini yaptığı sırada komutanı olan bir Ermeni Yüzbaşı'dan dayak yemesi sonrası firar ederek çetecilik hayatına

² Bayram Bayraktar, "Milli Mücadele'de Denizli Olayı", **Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Ankara, Kasım 1991, Sayı.22, s.142. Ancak Demirci Mehmet Efe'nin Karacasu köyü doğumlu olduğunu idia eden kaynaklar da vardır. Bkz. Kerim Özbekler, "Demirci Mehmet Efe Kimdir?" **Efeler**, Erkal Yavi (Hazırlayan), Aydın Valiliği İl Özel İdaresi Yayını, Aydın 1991, s. 121; Sındırgılı Süreyya, **Denizli Vakası ve Demirci Mehmet Efe**, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s. 7. Ancak Yavi'nin hazırladığı eserin 117. sayfasında da "Demirci Mehmet Efe, Nazilli'nin Pirlibey Bucağında demircilik yapan Süleyman Usta'nın oğlu olarak dünyaya gözlerini açmıştır" ifadesi vardır. Bkz. Yavi (Hazırlayan), **a.g.e.**, s.117. Esin Dayı da Demirci Mehmet Efe'nin Pirbeyli Köyü'nden olduğunu söylemektedir. Bkz. Esin Dayı, **Nazilli Kongreleri (1919)**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1998, s.42. Son iki eserde "Pirlibey" ve "Pirbeyli" yazılımlarının aynı köye işaret ettiğini söyleyebiliriz. Cevat Sökmensüer ise aynı köy için 5 farklı yazım kullanmaktadır. Bkz. Cevat Sökmensüer, **Milli Mücadelede Aydın-Nazilli Cephesi, Kahraman Subaylarımız ve Zeybekler, Hatıralarım**, Karınca Matbaacılık, İzmir, tarihsiz. Bu eserde Sökmensüer "Pirle Bey" (s.5), "Pirlebey" ve "Birlebey"(s.10) ile "Pilebey" (s.11) ve "Pirlibey" (s.13) şeklindeki yazımların hepsini kullanmıştır. Bu eserdeki ifadelerden Demirci Mehmet Bey'in Pirlibey'li olduğu sonucu çıkmaktadır. Çünkü Demirci Mehmet Efe ilk geçici Kuva-yı Milliye karargâhı olarak "Birlebeyde benim evim olsun" ifadesini kullanmaktadır. Bkz. Sökmensüer, **a.g.e.**, s.10. Bize göre de Demirci Mehmet Efe'nin gerçek doğum yeri Pirlibey'dir. Nitekim Demirci Mehmet Efe hakkında yayınlanmış, biyografik-roman türünde bir çalışma olan ve şu ana kadar Demirci Mehmet Efe ile ilgili yazılmış ilk kapsamlı (biyografik roman türünde olduğunu kabul edebileceğimiz) eser niteliğini taşıyan kitapta da Demirci Mehmet Efe'nin 1885 Şubat ayında Nazilli'nin Pirlibey Beldesinde doğduğu açıkça yazılmaktadır. Bkz. İbrahim Kiraz, **Milli Mücadele'de Bir Destan, Demirci Mehmet Efe, C.1**, BRC Matbaası, Birinci Baskı, Ankara, 2008, s. 9. Son olarak yayınlanmış bulunan bir yüksek lisans tezinde de Demirci Mehmet Efe'nin 1885 yılında Pirlibeyli Köyünde doğduğu belirtilmektedir. Bkz. Erol Akcan, **Milli Mücadele'de Demirci Mehmet Efe (1919-1920)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014, s.15. Demirci Mehmet Efe'nin doğum tarihini 1883 olarak veren bir kaynak olarak ise bkz. Bilal Cura, "Demirci Mehmet Efe'nin Nazilli'de Kuva-yı Milliye Faaliyetleri", **Milli Mücadele'de Nazilli Cephesi ve Önderleri**, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği Yayınları, İkinci Baskı, Mart 2007, s.113.

³ Bayraktar, **a.g.m.**, s.142.

adım attığı söylenir.⁴ Ancak bu bilgi gerçeklerle uyuşmamaktadır. Demirci Mehmet Efe'nin çeteciliğe başlaması, Birinci Dünya Savaşı'ndan çok öncedir. Yukarıda aktarılan olay 1905 yılında gerçekleşmiştir. Gerçekten de Demirci Mehmet Efe 1885 doğumlu olduğuna göre askerlik dönemi 1914'de başlamış olamaz. 1914'te Demirci Mehmet Efe 29 yaşındadır ve bu yaş askere gitmek için çok geçtir. Oysa 1905 yılı bu tarihte 20 yaşlarında olan Demirci Mehmet Efe için askerlik hayatının başlangıcı olarak daha uygun bir dönemdir. Gerçekten de Demirci Mehmet Efe'nin İzmir Punta'daki Depo bölüğünde askerlik yaptığı dönem 1905 yılına denk düşmektedir. Bir Ermeni asıllı subay olarak aktarılan kişi ise bulunduğu bölüğün komutanı Yüzbaşı Mıdırğıç'tır.⁵ Demirci Mehmet Efe, askerlik yaptığı dönemde Nazilli'de bir meyhanede bir kavgaya karışmıştır. İlk cinayetini de bu dönemde işlemiş ve firar etmiştir. 6 ay kadar da müezzinlik yapmış, en sonunda da Ödemişli "Gökdeli" isimli bir çete reisinin emrine girerek Milli Mücadele yıllarına kadar sürecek olan kesintisiz çetecilik hayatına başlamıştır.⁶

⁴ Özbekler, **a.g.m.**, s.121; Bayraktar, **a.g.m.**, s.142; Rahmi Apak, **İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990. Apak'ın ifadesi şöyledir: "Umumi Harpte İzmir'de ilk kıtada askerlik ederken Ermeni milletinden olan bir subayın kendisine bir tokat atmasından müteessir olarak askerlikten kaçmış, Aydın, Denizli, Ödemiş ve havalisinde eşkiyalık ve soygunculuğa başlamış." Apak, **a.g.e.**, s. 102-103. Bayraktar'ın da makalesinde verdiği bilginin, askerden firar olayının Birinci Dünya Savaşı sırasında geçtiği bilgisi kısmı hariç, diğer kısmı doğrudur. Bayraktar, bu bilgiyi Şefik Aker'e dayandırmaktadır. Gerçekten de Şefik Aker, Demirci Mehmet Efe için "Birinci Dünya Savaşı'nda yaşlıları arasında silah altına alınmış ve İzmir'de 5'nci Depo Alayına verilmiş, bu alayda eğitim yaparken Ermeni bir subayın kendisine verdiği ceza, firarına sebep olmuştur. Firardan sonra Ödemişli Gökdeli adıyla tanınan zeybeğin grubuna katılmış, bir müddet sonra da kendisi bir grup kurarak zeybeklikte meşhur olmaya başlamıştır." biçiminde bilgi vermektedir. Bkz. Şefik Aker, **57. Tümen ve Aydın Milli Mücadelesi (1918-1920)**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s.231.

⁵ Kiraz, **a.g.e.**, C.2, s.29. Bir Yüksek Lisans tezinde olayların tarihlerinin belirtilmemiş olması da düşündürücüdür. Erol Akcan da tezinde Yüzbaşı Mıdırğıç'ın Demirci Mehmet Efe'ye tokat atması olayının dolayısıyla da Askerlik hayatının hangi yıllara denk düştüğünü belirtmez. Bkz. Akcan, **a.g.e.**, s. 15.

⁶ Bayraktar, **a.g.m.**, s.142; Celal Bayar, **Ben De Yazdım, Milli Mücadele'ye Gidiş**, C.7, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997, s. 9. Özbekler ise Demirci Mehmet Efe'nin müezzinlik sonrası döneminde ilk katıldığı çete için Yanık Halil İbrahim Efe Çetesi'nin ismini vermektedir. Bkz. **a.g.m.**, s.121. İbrahim Kiraz da Demirci Mehmet Efe'nin Fata Köyü'nde Hacı İbrahim Efendi'den ders aldığını ve Fata camisinin imamı ve vaizi olduğunu, ancak bir süre sonra Yanık İbrahim Efe'nin çetesine katılmak üzere bu işi bıraktığını belirtmektedir. Bkz. Kiraz, **a.g.e.**, C.1, s.35. Bu çete reisinin lakabının "Gökdeli" olması büyük olasılıktır. Çünkü ancak bu durumda Aker, Bayraktar ve Özbekler'in Demirci Mehmet Efe'nin ilk katıldığı çete hakkında verdiği bilgilerin uyumlu olması mümkündür.

Demirci Mehmet Efe, Birinci Dünya Savaşı yıllarını daha çok, Osmanlı Hükümeti kuvvetlerince takibata uğrayan bir çeteci olarak Aydın ve Manisa taraflarında geçirmiştir. Bu süre boyunca kalabalık çetesiyle dağlarda eşkıyalık yaparken sık sık bölgenin diğer Rum eşkıya çeteleriyle de mücadele içinde olmuş, çoğu kez köylüler arasındaki ilişkilere dahil olup, despotik yöntemlerle kararlarını uygulatmış, vahşi cezalandırma usülleri uygulayarak bir çok kişiyi öldürmüştür.⁷

Demirci Mehmet Efe, her ne kadar Milli Mücadele yılları içinde Batı cephesinde Kuva-yı Milliye'nin önemli bir parçası olarak faaliyette bulunmuş olsa da daha önce de belirttiğimiz gibi kişilik olarak pek makbul bir kişi sayılamaz. Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye bünyesinde bulunduğu sırada yaptığı eylemler bir tarafa, kişiliği hakkında "Umum Kumandan" ünvanı ile yerleştiği Nazilli'de "kadınları ile adeta bu köşkte saltanatlı bir kral hayatı yaşayan", "kurnaz", "korkak"⁸, "şeytan, bir tilki kadar kurnaz ve tetikte durmasını bilen hunhar bir diktatör"⁹, "cahil bir köylüden başka bir şey olmayan"¹⁰ gibi nitelermeler yapılmıştır.

Böyle bir kişinin Kuva-yı Milliye'nin önemli bir şahsiyeti haline gelmesi ise Birinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Anadolu'da Mondros Mütarekesi ile başlayan süreçte yoğunlaşan özellikle Rum çetelerinin faaliyetleri ve 15 Mayıs 1919 günü gerçekleşen Yunan işgal güçlerinin İzmir'i işgaliyle başlayan dönemde yaşanan gelişmelerin ve Kuva-yı Milliye'nin ortaya çıkmasını sağlayan tarihsel sosyal şartların bir sonucudur.

⁷ Örneğin Demirci Mehmet Efe, geleneklere ters düşmek pahasına bir köyün on beş kızını sevdiği on beş köy delikanlısıyla ebeveynlerinin iznine gerek görmeden evlendirmek gibi işlere de karışmıştır. Bkz. Kiraz, **a.g.e.**, C.2, s. 182. Bunun yanı sıra 1913 yılında köy halkına kötü davranan, kadınların ırzına saldıran diğer çetecileri halka linç ettirmek (**a.g.e.**, C.2, s. 111), 1915'te Nazilli'de faaliyet gösteren İngiliz Forbes Şirketi'ne ait fabrikayı soymak (**a.g.e.**, C.2, s. 183), fabrika müdürlerini fidye için kaçırıp öldürtmek (**a.g.e.**, C.2, s. 188), (**a.g.e.**, C.2, s. 111), atlara bağlayıp sürükleyerek adam öldürtmek (**a.g.e.**, C.2, s. 211), işkence ettikten sonra adam öldürmek (**a.g.e.**, C.2, s. 134), kulak keserek cezalandırmak (**a.g.e.**, C.2, s. 237) gibi eylemleri gerçekleştiren Demirci Mehmet Efe, "Demirci Mehmet Efe Adalet Vergisi" (**a.g.e.**, C.2, s. 256) gibi adlarla zenginlerden haraç almak ve fakirlere dağıtmak gibi eylemlerle ve "Demirci Mehmet Efe Ağır Ceza Mahkemesi" (**a.g.e.**, C.2, s. 237) gibi çalışan keyfi bir cezalandırma mekanizmasıyla da köylü karşısında korku yanı sıra daha ağır basan bir bölgesel iktidar oluşturmayı başarmıştır.

⁸ Emin Aslan Tokat, **Milli Mücadelede Sarayköy Hatıralarım**, Esat Özberk Yayını, İstanbul, Temmuz 1995, s.42.

⁹ Tokat, **a.g.e.**, s.47.

¹⁰ Tokat, **a.g.e.**, s.49.

4-Demirci Mehmet Efe'nin Yunan İşgali Sonrasında Gerçekleştirdiği Baskın ve Banka Soygunu

Demirci Mehmet Efe'nin Yunan işgali sonrasında bir kasabayı bastığı ve bir de banka soygunu gerçekleştirdiği iddiası, onun henüz Milli Mücadeleye ilgisiz kaldığı iddialarına destek olarak kullanılmaktadır. Sıtkı Aydınel'e göre Demirci Mehmet Efe Malgaç Baskını'nın olduğu zamanlarda Bozdoğan Kasabası'nı basmıştır. Sıtkı Aydınel bu banka soygununu "eşkıyalık" olarak nitelendirmektedir. Sıtkı Aydınel eserinde şöyle demektedir:

"Demirci Mehmet Efe, İzmir'in işgalinden sonra Temmuz 1919 başlarına kadar eşkıyalığa devam etti. Yörük Ali Efe Kuva-yı Milliye'ye katılıp Malgaç baskını¹¹ yaptığı günlerin hemen ertesinde Demirci Bozdoğan Kasabası'nı basarak jandarmaları öldürmüş ve bir zengin evini yakıp gitmişti."¹²

Yine Aydınel'e göre Demirci Mehmet Efe, ardından Karacasu Kasabası'nı basıp bu kez Ziraat Bankası'nı soymuştur¹³. Bayraktar ise, Bozdoğan Kasabası'nın Demirci Mehmet Efe tarafından basılmasını gerçekleştirdiği gün için kaynak belirtmeksizin 15 Mayıs 1919 gününü vermekte, ayrıca bu günün Yunan kuvvetlerinin İzmir'i işgal ettiği gün olduğunu belirtmektedir. Yine Bayraktar, Demirci Mehmet Efe'nin Ziraat Bankası'nı bu baskın sırasında soyduğunu söylemektedir.¹⁴ Oysa bu ifade Sıtkı Aydınel'in Bozdoğan Kasabası baskını için yukarıda yer verdiğimiz alıntıda belirttiği tarih bilgisiyle uyuşmadığı gibi Aydınel'in açıklamalarında bu baskın sırasında Ziraat Bankası'nın soyulduğu bilgisi yoktur. Çünkü Malgaç Baskını 16 Haziran 1919'da olmuştur. Asaf Gökbel ise Demirci

¹¹ Malgaç Baskını, 16 Haziran 1919 günü, Sultanhisar'ın 1 km doğusundaki Malkoç Deresi üstündeki tren köprüsünü muhafaza eden Yunan işgal güçlerine karşı Yörük Ali Efe komutasındaki efeler tarafından yapılan başarılı bir baskın operasyonudur. Bkz. Aker, **a.g.e.**, s. 161; Rahmi Apak, **İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990, s. 90; **Türk İstiklal Harbi, 2. Cilt, Batı Cephesi, 1.Kısım**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s.111; Sabahattin Selek, **Milli Mücadele, Ulusal Kurtuluş Savaşı, C.1.**, Örgün Yayınevi, 3. Baskı, 2002, s. 228. "Malkoç Baskını" olarak da bilinen bu baskın, bir kısım kaynakta "Malgaç Baskını" olarak yer alır. Malgaç Baskını olarak söz eden kaynaklara Sıtkı Aydınel'in adı geçen eseri dışında şu kaynaklar örnek olarak verilebilir: Fatih Özkurt, **Yörük Ali Efe'nin Hayatı, Milli Mücadele Tarihindeki Yeri ve Önemi**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2008, s.62; Şükrü Oğuz Alpkaya, (Der.Atilla Oral), **Yörük Ali Efe**, Demkar Yayınevi, Birinci Baskı, Ocak 2009, s. 245; Etem Oruç, **Şu Egenin Efeleri, Kurtuluş Öyküleri**, Kolalı Matbaası, Şubat 2006, s. 49. Bu baskın sırasında 28 Yunan askeri öldürülmüş ve silahları alınmıştır. Bkz. Alpkaya, **a.g.e.**, s. 244.

¹² Aydınel, **a.g.e.**, s. 204.

¹³ Aydınel, **a.g.e.**, s. 205.

¹⁴ Bayraktar, **a.g.m.**, s. 143.

Mehmet Efe için, “*Bozdoğan Kasabası’nı basarak jandarmaları öldürmüş ve bir zenginin evini yakarak çıkıp gitmişti.*” dedikten sonra “*Bu üzüntü verici olaylar, Yörük Ali çetesinin İsabeyli Köyü’ne indi günlere (18 Haziran 1919) rastlıyordu.*” diyerek başka bir tarih vermektedir.¹⁵

Bu durumda Demirci Mehmet Efe’nin gerçekleştirdiği Bozdoğan Kasabası baskını ne zaman olmuştur sorusu doğmaktadır. İkincisi, bu baskın ile Bozdoğan Ziraat Bankası, Bayraktar’ın dediği gibi soyulmuş mudur? Yoksa başka bir baskın ve bu baskın sırasında bir banka soygunu mu olmuştur? Bu soruların yanıtı “bir kasabayı basıp jandarmaları öldüren, bir bankayı da soyan birinin Kuva-yı Milliye’ye katılmış sayılamayacağı” yaklaşımında bulunanlar için Demirci Mehmet Efe’nin en erken ne zaman Kuva-yı Milliye’ye katılmış sayılacağını belirlemek bakımından önemlidir.

Demirci Mehmet Efe’nin neredeki, hangi bankayı, hangi tarihte soyduğu konusunu netleştirmek gerekmektedir. Bu konuda Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki bir belgeye atıf yapan bir çalışmaya göre de Demirci Mehmet Efe Aydınel’in belirttiği gibi Malgaç Baskını’nın yapıldığı tarihin hemen ertesinde Bozdoğan Kasabası’nı basmış ve yine belirtildiği gibi jandarmaları öldürmüş ve bir zenginin evini yakmıştır.¹⁶ Sabahattin Selek de

¹⁵ Asaf Gökbel, **Milli Mücadele’de Aydın**, Kolalı Matbaası, Aydın, 2005, s. 130.

¹⁶ Hakkı Gürkan Ganız, **Milli Mücadele Başlarında Aydın Sancağı (1919-1920)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 2007, s. 98. Bu çalışmada yer alan ifade için “BOA. DH. KMS. DN. 53-4, VN. 19.” kodlu Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ne ait bir belgeye atıf yapılmaktadır. Ancak söz konusu tezde bu belgeden elde edilmesi düşünülebilecek Bozdoğan Kasabası’ndaki hangi bankanın basıldığı, soyulduğu ve kaç jandarmanın bu sırada öldürüldüğü bilgisi verilmemektedir. Döneme ilişkin daha hafif eşkiyalık hareketlerini içeren bir çok belgede verilen kimi ayrıntılar düşünüldüğünde özellikle ölen insan sayısı ve bir banka gibi çok göz önündeki bir kurumun hangisi olduğu konusunda bilgi olmaması bu belge konusunda şüpheye kapılmamıza neden olmaktadır. Belgenin kimden kime gönderildiği de belirtilmemektedir. Döneme ilişkin Batı Anadolu’ya ait eşkiyalık olaylarındaki ayrıntılı tariflere örnek olarak bkz. Mehmet Temel, “*Kuvayı Milliye Döneminde Milas-Bodrum’da Eşkiyalık ve Çetecilik*”, **Milli Mücadele’de Mentеше Sancağı ve Yörük Ali Efe**, (Editör: Günver Güneş), Pia Yayınları, Birinci Baskı, 2013, s. 122-139. Bu makalede verilen örneklerdeki detaylar, asayişle ilgili bir iç yazışmasında banka soygunu gibi görece önemli bir olayın detaylarının belirtilmemesinin mümkün olamayacağını göstermeye yeterlidir. Dolayısıyla bu belgenin ya içeriği tam incelenmemiştir ya da bu belge şüphelidir. (NOT: Hakkı Gürkan Ganız’ın tezinin bizim de kullandığımız 98. sayfasında verilen 285 nolu dipnottaki ifadeler, kaynak belirtmeden ya da tırnak işareti kullanmadan Sıtkı Aydınel’in eserinin 205. sayfadaki 277 nolu dipnottan alınmış ve Aydınel’in ifadeleri aynen ya da bazı ifadeler küçük değişiklikler yapılarak tez yazarının kendi ifadeleriymiş gibi kullanılmıştır. Hatta Hakkı Gürkan Ganız’ın tezinin 98. sayfasında, son paragraftaki 2. cümleyi oluşturan “*Ancak Demirci Mehmet Efe’nin bu mektubun etkisi altında kaldığını da belirtmek gerekir.*” ifadesi de Aydınel’in çalışmasının 205. sayfasının 2. paragrafının “Ancak” ile başlayan 2. cümlesinin aynısıdır. Bu durumun bilim ahlakı adına uygun olmayan bir anlayış olduğunu da belirtmek durumundayız.) Yukarıda belirtilen BOA. DH. KMS. DN. 53-4, VN. 19 nolu belge, Erol Akcan’ın adı geçen

soyulan bankanın Ziraat Bankası, bankası soyulan kasabanın Bozdoğan olduğunu belirtmektedir.¹⁷ Dolayısıyla yukarda adını andığımız yazarlara göre özetle şu sonuç çıkmaktadır:

Yazar Tarih Kasaba Olay

- 1- Sabahattin Selek 1919 Haziran sonu Bozdoğan Ziraat Bankası Soygunu
- 2- Bayram Bayraktar 15 Mayıs 1919 Bozdoğan Ziraat Bankası Soygunu
- 3- Sıtkı Aydınel 16-20 Haziran 1919¹⁸ Bozdoğan Jandarmaların öldürülmesi, bir zengininin evinin yakılması
- 4- Sıtkı Aydınel 25-30 Haziran 1919¹⁹ Karacasu Baskın var. Ancak detay yok.
- 5- Asaf Gökbel 18 Haziran 1919 Bozdoğan Jandarmaların öldürülmesi.
- 6- İbrahim Kiraz 27 Mayıs 1919 Bozdoğan Ziraat Bankası Soygunu²⁰
- 7- Erol Akcan 10 Haziran 1919 Bozdoğan Mahkumları maiyetine alma.²¹
- 8- Rahmi Apak 20-21 Haziran 1919 Bozdoğan Ziraat Bankası Soygunu²²

kitabının 19 sayfasındaki 66 dipnot'ta da aynı yazılımla kullanılmıştır. (Bkz. Akcan, **a.g.e.**, s. 19.) Erol Akcan, bu belgenin ATASE arşivindeki numarasını da aynı dipnota KN.32, GN.83.BN:6/1: olarak vermektedir. Ancak kitabının sonundaki ekler arasında bu belge nedense yoktur. Ayrıca Akcan, bu dipnota eklediği kendi açıklamasında belgenin mahkûmların hapissheden çıkartılıp Demirci Mehmet Efe'nin maiyetine alınması üzerinde durmuştur. Bu durumda biz yine bu belgenin Akcan'ın kitabının 19. sayfasındaki "10 Haziran 1919'da Bozdoğan kasabasını basmıştır" ifadesini desteklemek için mi yoksa devamında mahkûmların Demirci Mehmet Efe'nin maiyetine alınmasını göstermek için mi dipnotta belirtildiğini anlayamamış durumdayız. Bunun dipnot kullanırken ve içeriğini aynen yayınlamadığımız bir belgeye atıf yaparken ortaya çıkan bir yöntemsel hata olduğunu söylemek durumundayız. Bkz. Akcan, **a.g.e.**, s. 19.

¹⁷ Selek, **a.g.e.**, C.I, s.245. Burada Selek'in 3 Temmuz 1919'da Aydın'ın 2. kez Yunan işgal ordusu tarafından işgalini kastederek "Kısa bir süre önce" ifadesini kullanmasından hareketle Bozdoğan Kasabası baskını ve Banka Soygunu olayını 1919 Haziran'ının sonları olarak düşündüğünü anlıyoruz.

¹⁸ "Malgaç baskını yaptığı günlerin hemen ertesinde" ifadesinden yola çıkarak. Bkz. Aydınel, **a.g.e.**, s.204.

¹⁹ Yörük Ali Efe'nin Demirciye yazdığı mektupla ilgili olarak kullanılan "...18 Haziran 1919 tarihinde Teğmen Zekai Bey'e dikte ettirdi ve altına mührünü bastı. Fakat bu mektubun yazılmasından ortalama bir hafta sonra Demirci Mehmet Efe bu defa Karacasu Kasabasını bastı." ifadesinden yola çıkarak. s.205. Aydınel kaynak olarak Asaf Gökbel'i göstermektedir. Bkz. Aydınel, **a.g.e.**,

²⁰ Kiraz, **a.g.e.**, C.II, s. 497-500. Bu kaynağa göre Bozdoğan'da Ziraat Bankası'nı Demirci Mehmet Efe'nin çetesi soyarken Demirci Mehmet Efe aynı saatte Nazilli Osmanlı Bankasını soymuştur. Yani Bozdoğan'da olanların bizzat Demirci Mehmet Efe ile ilgisi yoktur. Bkz. Kiraz, **a.g.e.**, C.II, s. 497. Burada Nazilli'nin Yunanlılarca işgali'nden önceki bir tarih belirtilmiştir. Aynı zamanda bu tarih Nazilli'de Yüzbaşı Arap Nuri'nin halka silah dağıtmasından bir gün sonradır. Anlatımdan bu olayın 26 Mayıs 1919 günü olduğu sonucu çıkmaktadır. (s. 493.)Dolayısıyla Bozdoğan Soygunu vakası bu anlatıma göre 27 Mayıs 1919'ur. Nazilli'nin işgali ise 3 Haziran 1919 olduğuna göre tarihsel dizilime uymaktadır. Sonuç olarak Bozdoğan Soygunu ile ilgili doğruya en çok yaklaşan Bayram Bayraktar olmaktadır.

²¹ Akcan, **a.g.e.**, s.19.

²² Apak, **a.g.e.**, s.92.

Bu bilgilerin hangisini doğru kabul edeceğiz?

Bir baskın ve bir soygun olduğu kesin gibi gözüküyor. Ama neresi ve ne zaman? Bu konu Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye'ye katılımı bakımından önemlidir.

5-Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye'ye Katılımı

Aydınel'in yukarıda yer verdiğimiz ifadesinden açıkça anlaşıldığı gibi Demirci Mehmet Efe, Yörük Ali Efe gibi benzer durumda olan efeler çoktan Kuva-yı Milliye bünyesine girmiş ve Yunan işgal güçlerine karşı savaşırken hala eşkıyalık yapmakta ve Milli Mücadele'ye ilgisiz kalmaktadır. Hatta Aydınel, Demirci Mehmet Efe'nin bu hareketi üzerine Yörük Ali Efe'nin kendisine bir mektup yazdığını ve “*Namuslu ve şerefli bir vatandaş gibi gelip milli mücadeleye iştirak etmesinin daha iyi olacağını*” bildirdiğini söylemektedir.²³ Buna rağmen Demirci Mehmet Efe Kuva-yı Milliye'ye

²³ Aydınel, **a.g.e.**, s.204. Bu ifade de tırnak işaretleri kullanılarak Yörük Ali Efe'nin mektubunun orijinal ifadesine yer verildiği izlenimi yaratılmaktadır. Dolayısıyla Yörük Ali Efe'nin “Milli Mücadele” deyimini kullandığı ve kendisini “Milli Mücadele” içinde gördüğü sonucu çıkmaktadır. Ancak Erol Akcan'ın eserinde ise böyle bir mektubun varlığı şüpheli karşılanmaktadır: “*Kanaatimiz odur ki, böyle bir mektup hayal mahsulüdür ve mücadeleden sonra iki efe arasındaki çekememezliğin bir sonucu olarak Yörük Ali Efe lehine ortaya atılmıştır.*” Akcan, **a.g.e.**, s. 19-20,67 numaralı dipnot. Yörük Ali Efe'nin yanında Milli Mücadele yıllarında bulunmuş Şükrü Oğuz Alpkaya ise anılarında Yörük Ali Efe'nin Malgaç Baskını sonrası Demirci Mehmet Efe'ye bir değil iki mektup gönderdiğini söyler. Mektupların amacı, bir taraftan Yörük Ali Efe ve diğer çetelerin Milli Mücadele namına Yunan işgal güçlerine karşı koyan eylemlerde bulunurken Demirci Mehmet Efe'nin halen eşkıyalığı sürdürmesidir. (15 Haziran 1919 sonrasında) Yörük Ali Efe bu ilk mektupla “derhal soygunculuktan vazgeçip kendisine katılması”nı istemiştir. 19.dipnotta anılan ve Teğmen Zekai Bey'e dikte ettirilen mektup bu olsa gerektir. Bunun dışında Alpkaya'ya göre Nazili Kongresi (6-9 Ağustos 1919)sonrası ikinci bir mektup daha gönderilmiştir. Bkz. Şükrü Oğuz Alpkaya, **Yörük Ali Efe**, (Derleyen Atilla Oral), Demkar Yayınevi, 1.Baskı, Ocak 2009, s.258-259. Sabahattin Burhan'ın yazdığı “Ege'nin Kurtuluş Destanı Yörük Ali Efe” adlı eserde ise mektup için 18 Haziran 1919 tarihini verir ve Gökbel'in belirttiği gibi Yörük Ali Efe'nin Teğmen Zekai Bey'e Demirci Mehmet Efe'ye verilmek üzere bir mektup dikkte ettirdiği belirtilir. Bkz. Sabahattin Burhan, **Ege'nin Kurtuluş Destanı Yörük Ali Efe**, Nesil Yayınevi, C.I, Kasım 1999,s.509-510. Bu eserde de mektubun orijinaline yer verilmemiştir. Sıtkı Altınel, “*Demirci Mehmet Efe'nin bu mektubun etkisi altında kaldığını da kabul etmek gerekir*” demektedir. Altınel, **a.g.e.**, s. 205. Bize göre orijinali belge olarak hiçbir yerde gösterilemeyen böyle bir mektubun var olması mümkün olabilir. Çünkü olayların dizilişine göre Yörük Ali Efe, Milli Mücadele içinde görev almayı kabul ettiğini beyan etmekle yöredeki devlet düzenini arkasına almış olmanın güveniyle hareket etmektedir. Bu konumda böyle bir mektup yazmış olması ihtimal dâhilindedir. Ama bize göre Demirci Mehmet Efe'nin bu mektubun etkisi altında kaldığını söylemek pek de bilimsel bir yaklaşım sayılamaz. Bize göre Demirci'nin daha sonraki tavrı kendi hesapçılığının sonucudur.

katılmak bir tarafa, bu kez Karacasu kasabasını basmıştır.²⁴ Bayraktar'ın makalesinde yer verdiği ifadesinden de Aydın'ın yaklaşımına benzer biçimde, Demirci Mehmet Efe'nin söz konusu bankayı soyduğu için henüz Kuva-yı Milliye içinde değerlendirilemeyeceği izlenimi çıkmaktadır.²⁵ Bu durumda bu yaklaşımı 1. Teori olarak şöyle özetleyebiliriz:

1. Teori: Demirci Mehmet Efe Bozdoğan Kasabası'nı basmış ve Ziraat Bankasını bankasını soymuştur. Dolayısıyla o tarihte eşkıyadır. O yüzden o tarihte henüz Kuva-yı Milliye'ye katılmış olamaz. Öyleyse Demirci Mehmet Efe, Kuva-yı Milliye'ye bu somut olaydan sonraki bir tarihte katılmış olabilir. Sıtkı Aydın'ın *Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekâtı* adlı eserinde bu açıkça ileri sürülmektedir. Sıtkı Aydın, aynı eserinde Demirci Mehmet Efe'nin 20 Haziran 1919'da da henüz eşkıya olduğunu şöyle belirtmektedir: "*Nazilli'nin Yunan kuvvetlerince boşaltıldığı 20 Haziran 1919'da da Demirci halen eşkıyalık yapmaktadır. Düze inmemiştir.*"²⁶

Nitekim Sıtkı Aydın'e göre Demirci Mehmet Efe 6 Temmuz 1919'da Milli Mücadeleye katılmıştır. Bu yaklaşım Demirci Mehmet Efe'yi eşkıyalık yaptığı tarihte henüz Kuva-yı Milliye'ye katılamayacağını söylediğine göre biri genel, diğeri özel iki ön kabulden yola çıkmaktadır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

- 1- Eşkıyalık ile Kuva-yı Milliye'ye katılım birbiriyle bağdaşmaz. Bir başka deyişle bir kişi eşkıyalık yapıyorsa Kuva-yı Milliye'nin dışındadır.
- 2- Demirci Mehmet Efe'nin Bozdoğan Kasabası'nın bankasını soyması bir eşkıyalık hareketidir.

²⁴ Aydın, a.g.e., s. 205.

²⁵ Bayraktar, a.g.m., s.143. Bayraktar, Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye'ye katıldığı tarih için her ne kadar kaynak belirtmeden 11 Haziran 1919 tarihini verse de genel yaklaşımından bu tarihin, birbirini tekrar eden diğer kaynaklarda olduğu gibi 11 Temmuz 1919 yerine yanlışlıkla yazıldığı anlaşılmaktadır. Burada kullandığı "200 kişilik çete" ifadesi bu benzerliği yakalamamıza yardımcı olduğu gibi, cümlesinin başında yer verdiği ve Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye'ye katılması olayını, "Yunan işgallerinin kıyı bölgelerine yayıldığı günlerin sonlarına doğru" ifadesi ile belirttiği gelişmelerin sonrasına yerleştirilmesi, tarihlemedeki yanlışlığını göstermektedir. Bu ifadenin kapsamındaki bölgelerden Dikili ve Menemen 18 Haziran 1919, Bergama 2. kere olmak üzere 20 Haziran 1919'da, Aydın 2. kere olmak üzere 3 Temmuz 1919'da Yunan işgal kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. Bkz. **Türk İstiklal Harbi, 2. Cilt, Batı Cephesi, 1.Kısım**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 138-143. Dolayısıyla 11 Haziran 1919 tarihinin, "Yunan işgallerinin kıyı bölgelerine yayıldığı günlerin sonlarına doğru" ifadesinin işaret ettiği bir döneme denk düşmesi olanaksızdır. Dolayısıyla Bayraktar'ın da 11 Temmuz 1919 Tarihini Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye'ye katılışı için temel tarih kabul ettiği sonucu çıkmaktadır.

²⁶ Aydın, a.g.e., s. 205, 277 numaralı dipnot.

Sonuç: Demirci Mehmet Efe, Bozdoğan Kasabası'nın bankasını soyduğu için o tarihte Kuva-yı Milliye'ye katılmış olamaz.

Dikkat edilirse 1. genel kabul, aslında Kuva-yı Milliye'nin insan malzemesi ile ilgili bir şey söylemektedir. Buna göre Kuva-yı Milliye'ciler ya da bu örgüte katılanlar, bir anlamda ahlaki olarak üstün vasıflı insanlardır ve "kötü" şeyler yapmazlar. Ancak bu "kötü" davranışları bırakırlarsa Kuva-yı Milliye'ye katılmış olurlar.

Buna karşılık aynı tarihsel olaya farklı bir açıklama getirmek mümkündür. Dolayısıyla bu ilk teoriye karşı söylenenlerin bu ön kabullere de karşı olmaları gereklidir. Bu durumda ikinci teori şöyle ifade edilebilir:

2. Teori: Banka soyması Demirci Mehmet Efe'nin Milli Mücadele'ye katılmamış olduğunu otomatik olarak üretmez. Banka soygunu olayı Milli Mücadele'nin bir parçası olarak da açıklanabilir. Dolayısıyla (sonuç olarak), Demirci Mehmet Efe'nin Milli Mücadele'ye katılımı daha erken bir tarihte de olmuş olabilir. Bu arayışla 15 Mayıs 1919 İzmir'in işgali ile 6 Temmuz 1919 arasındaki zaman kesiti üzerinde araştırma yaptığımızda ise gördüğümüz Demirci Mehmet Efe'nin Mayıs 1919 sonu itibariyle Milli Mücadeleye katılmış olması büyük olasılıktır. Bu teorinin ortaya koyduğu olgu Demirci Mehmet Efe'nin Mayıs 1919 sonu itibariyle Milli Mücadeleye katılmış olduğudur.

Bu teorilerin tartışılıp geçerli olan ortaya konulduktan sonra, elde ettiğimiz sonucun ne kadar değerli olup olmadığını ise ayrı bir tartışma olarak ele alabiliriz.

Her iki teori de iki farklı açıklamaya dayanmaktadır. Hangi teori doğru, hangi teori yanlış? Biz bir tarih çalışması için gerçeğe ulaşmaya çalışacağımız ve sonsuza kadar birden fazla teori aynı anda bütün olguları açıklayamayacağı için bu teoriler ve açıklamalardan birini elemek zorundayız. Dolayısıyla bu teorileri sırayla aynı olgularla sınadıktan sonra hangisi bütün olguları açıklıyorsa diğerini geçersiz saymak durumunda olacağız. Sonuçta Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye'ye katılımı olgusunu doğru bir teori içine yerleştirdiğimiz gibi Kuva-yı Milliye konusunda da gerçeklerle daha uyumlu ve bu anlamda daha bilimsel bir çerçeveye ulaşmış olacağız.

Tartışma

Demirci Mehmet Efe'nin 6 Temmuz 1919'da Milli Mücadele'ye katıldığını iddia eden Sıtkı Aydın, bu görüşünü çok açık olarak bazı temel kabullere dayandırmaktadır. Buna göre birincisi, banka soymak eşkıyalıktır. Dolayısıyla zaten eşkıya olan Demirci Mehmet Efe bu eylemiyle eşkıyalığı sürdürmektedir. İkincisi, bu durumda hem eşkıyalığı sürdürmek hem de Milli Mücadeleye katılmak mümkün değildir.

Bu teorinin dayandığı iki temel varsayım da bizce hatalıdır. Şimdi bu varsayımları sırayla tartışalım.

Bu anlayışın ileri sürdüğü gibi eşkıyalık Kuva-yı Milliye bünyesinde sayılmaya, dolayısıyla Milli Mücadele'ye katılmış kabul edilmeye engel midir? Bizce değildir. Çünkü bu anlayış Milli Mücadeleye katılmak için bir tür geçmişin kötü anlayışından sıyrılmış olmayı, bir tür arınmışlığı şart koşmaktadır. Bu varsayımda gizli olan anlayış Milli Mücadele'nin ilk aşamasında Kuva-yı Milliye'yi oluşturan insan malzemesinin ahlaken üstün, temiz sicile sahip, bir tür "melek" olan insanlardan oluştuğu gibi bilimsel olamayan, bir tür mistik kabuldür. Milli Mücadele'nin haklılığı ve Kuva-yı Milliye'nin vatan savunması gibi meşru temellere sahip olması, iyi niyetle de olsa bu tür bir idealist, gerçek tarihsel zeminden kopuk anlayışları kabul etmemize gerekçe olamaz. Daha açıkçası, bu teorideki anlayış, Milli Mücadele'ye katılım için Kuva-yı Milliye bünyesindeki insanların bir keskin kopuşla geçmişlerine sünger çektiklerini, eşkıyayken birdenbire idealist, vatan-millet anlayışıyla dönüşüm geçirmiş insanlar haline geldiklerini ima etmektedir. Bu yüzden eşkıyalık varken Milli Mücadele içinde yer alınmış olamaz gibi bir çıkarım yapılmaktadır.

Oysa ne Kuva-yı Milliye bünyesindeki insanların büyük bir bölümü böyle bir ahlaki arınma ve dönüşüm geçirmişlerdir, ne de eşkıyalık varken Milli Mücadele içinde olunamaz anlayışı doğrudur.

Buna karşılık benim gerçeği elde etmemiz açısından tarihsel olayları daha iyi açıkladığını düşündüğüm teoriye göre ise bu yaklaşım hatalıdır. Birçok başka örneği bir kenara bırakırsak bile bizzat Demirci Mehmet Efe'nin "Kuva-yı Milliye Umum Komutanı" sıfatı taşıırken, Kuva-yı Milliye bünyesine katıldığı andan çok sonra "Denizli Faciası" olarak tarihe geçmiş bir olayın baş faili olması, "eşkıyalık varken Milli Mücadele'ye katılmış sayılamaz" hükmünü yanlışlamaktadır. Aksi halde Demirci Mehmet Efe, bir süre Kuva-yı Milliye bünyesine girmekte, sonra buradan çıkıp ekşiye olmakta, sonra tekrar isyancılarla mücadele ettiği için Kuva-yı Milliye bünyesine dönmekte ve bu zincir Eşkıya-Kuva-yı Milliyeci-Eşkıya-Kuva-yı Milliyeci... gibi kesintili ve sürekli değişimler içeren bir biçimde

sürmektedir. Yukardaki varsayım bizi bu sonuca götürmektedir. Çünkü mademki başta eşkıyalık var, o yüzden Milli Mücadele'ye (Kuva-yı Milliye bünyesine) katılmış olamaz kabulünden yola çıktık, o zaman Denizli Faciası'nı, banka soymakla karşılaştırılamayacak kadar ağır bir vahşet ve şiddet içeren bir eylemi bizzat gerçekleştirmiş yönetmiş biri insanı hiç Milli Mücadele içinde sayamayız. Bu varsayıma göre o zaman bu kesitte Demirci Mehmet Efe Milli Mücadeleden çıkmıştır. Ancak sonra yine döndüğünü kabul etmemiz gerekiyor. O zaman da yukarda tanımladığımızı Eşkıyalık-Kuva-yı Milliyeci-Eşkıyalık-Kuva-yı Milliyeci ... gibi çelişkili bir zincirin varlığını kabul etmemiz gerekiyor. Çok açık olarak böyle bir zinciri tarihsel olayları açıklamak için kullanamayız. Çünkü özellikle Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye'yi oluşturan kitlenin, ister eski efe-zeybek geleneğinden gelen çeteler olsun, ister sonradan bireysel olarak Kuva-yı Milliye bünyesine giren sıradan insanlar olsun, büyük çoğunluğu, ideal tipler değildir. Yörük Ali Efe ve özellikle Çerkes Ethem gibi büyük Kuva-yı Milliye çetelerini yönetenlerin Milli Mücadele içindeki tutumlarına baktığımızda basit eşkıyalığı gölgede bırakacak birçok olumsuz eylem ve ahlaki tutumla karşılaşırız. Eğer bu eylemlerden dolayı Milli Mücadele taraftarı olan bu grupları "eşkıyalık varsa Kuva-yı Milliye yoktur" gibi bir mantıkla Kuva-yı Milliye bünyesinden çıkarırsak geriye büyük ölçüde Kuva-yı Milliye kalmaz. Bu ise tarihsel gerçekleri yadsımak olur.

Milli Mücadeleyi Batı Anadolu'da örgütleyen aydın insanlar, asker-sivil bürokrat kesim büyük ölçüde bir ortaçağ manzarasını andıran, devletin büyük ölçüde çekildiği, güçlünün güçsüzü ezdiği, cehaletin egemen olduğu bir ortamın doğrudan ürünü olan, ahlaki değer yargıları her yönden eksikli insan malzemesine dayanmak zorundaydılar. Bu bakımdan Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye Umum Kumandanı gibi bir unvan taşıdığı bu dönemde yaptığı "eşkıyalık" hareketlerini kısmen de olsa örneklemek bize bir fikir verecektir.

6-Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye döneminde Gerçekleştirdiği Eşkıyalıklar

Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye bünyesine girmeden önce yaptığı olumsuz eylemler ve gerçekleştirdiği kimi vahşiyane eylemler hakkında bu çalışmanın 2. Bölümünde (Bkz. 7. Dipnot) özet bilgi verilmişti. Demirci Mehmet Efe Kuva-yı Milliye'ye katıldıktan sonra da olumsuz eylemlerine devam etmiştir. Bunları birçok kaynaktan örneklemek mümkündür.

Kurtuluş Savaşı'nın ilk dönemlerinde düzenli ordu parçaları ile milis gruplarının karmakarışık bir biçimde bir arada oluşları pek çok istenmeyen durumlar yaratmıştır. Özellikle milis gruplarının yağmacılık gibi hareketleri bir an önce disiplin ve düzenli orduya geçiş ihtiyacını zorlamıştır.

Örneğin birçok kaynakta Demirci Mehmet Efe'ye göre sanki daha ahlaklı bir tavır sergilediği ima yollu da olsa belirtilen²⁷ Yörük Ali Efe'nin Kuva-yı Milliye'ye katıldıktan sonraki eylemlerinden birinin aktarımına yer vermemiz bile durumu açıklamaya yetebilir: “*Yörük Ali Efe Müfrezesi'nin burada bulunduğu sırada, 19/20 Haziran gecesi, Nazilli'yi boşaltmıştır. Yunanlıların boşaltmasından sonra şehre giren Yörük Ali Efe Müfrezesi, şehirde yağma ve talan hareketlerine girişmiştir.*”²⁸

Görülüyor ki durum Demirci Mehmet Efe'ye özgü değildir. Hiç kuşkusuz banka soyma eylemi eşkıyalıksa, yağma yapmak da eşkıyalıktır. Dolayısıyla bu örnekte Yörük Ali Efe de Kuva-yı Milliye'ye katıldıktan sonra düpedüz eşkıyalık yapmış olmaktadır. Demirci Mehmet Efe'nin adamlarının da Kuva-yı Milliye döneminde yağmacılık yaptığını Abdullah Özgen şöyle belirtir:

“...Düşman gafil avlanmıştı. İki saatlik bir müsademedan sonra çekilmeye mecbur oldu. Düşmanı Reşadiye'ye kadar takip ettik. Fakat Demirci Mehmet Efe'nin kızanları yağmacılığa başladılar. Aldıklarını köylerine taşımaya başlamış, savaşta olduklarını unutmuşlardı.”²⁹

Demirci Mehmet Efe, Kuva-yı Milliye Umum Kumandanı ünvanını kullanırken bile eşkıya gibi davranmaya devam etmiştir. Bu dönemde düzensiz birlikler daha rahat çoğaldıkları gibi merkezi otoritenin olmaması onlara geniş bir hareket sahası ve keyfilik sağlar:

²⁷ Yörük Ali Efe, bu ikili arasında karşılaştırma yapan istisnasız herkes tarafında daha çok sevimesine rağmen Demirci Mehmet Efe daha kalabalık bir çeteye hükmettiği için birleşme ya da işbirliği durumlarında son sözü söyleyebilmektedir :

“*Yine Demirci Efe'nin nüfuzunda daha hamiyetli, daha cesur, metin bir efe vardı. Yörük Ali Efe. Bu efe cesur, mazbut bir kişiydi. Özü sözü birdi. Hiç de gaddar değildi. Kalben herkes Ali Efe'ye bağlı idi ama görünüşte korku yüzünden Demirci Mehmet Efe'ye bağlı görünüyordu. Demirci Efe istediği zaman tahkik etmeden öldürebiliyor. Yörük Ali Efe ise böyle işlete başvurmuyordu. Mahiyeti daha az olduğundan Demirci Efe'ye bağlı görünmek zorunda kalıyordu.*” M. Hilmi Engin, **Seferden Sefere, Piyade Albay M. Hilmi Engin'in Balkan, 1. Dünya ve Kurtuluş Savaşı Anıları**, Kömen Yayınları, 1. Baskı, Konya 2007, s.123.

²⁸ Akcan, **a.g.e.**, s. 4-5.

²⁹ Abdurrahman Özgen, **Milli Mücadelede Türk Akıncıları**, Vatan Matbaası, İstanbul 1970, s.19

“ O zamanların aydın kişileri, başlarında birkaç hoca, dağda Demirci Mehmet Efe’yi bulurlar. Uzun konuşmalardan sonra ikna ederler. Dağ başından şehre getirirler. Kuva-yı Milliye kumandanı yaparlar. Bunun üzerine efe o havalide ne kadar katil, ipsiz ve asker kaçağı varsa başına toplar. Böylece hükümet tanımaz, hiç kimseden çekinmez bir insan haline gelir. Aydın’a kadar gelmiş bulunan düşmana karşı da savunmaya geçer. Aydın ve havalisinin başkumandanı olur. Daha doğrusu kendine böyle bir ünvan verir. Mutasarrıflar, kaymakamlar, şube reisleri onun emrine uymak zorunda kalırlar. Evet Nazilli cephesinde bir tümen var. Ama onun adı var, cismi yok.”³⁰

Benzer bir ifadeyi Bilal Cura’nın değerlendirmesinde de şöyle buluyoruz:

“Diğer cephe bölgeleri için bir ‘Milli Ordu Askeri Mahkemesi’ kuruldu. Ama Demirci Efe, kendisini bu mahkemenin kararlarına bağlı görmüyor, dilediği gibi adam asıp kesiyordu.

Tam bir hükümet görüntüsü çizmek isteyen Demirci Efe, Nazilli’de yaralıları için hastane, muhacirler ve askerler için ekmek fırınları, askerlerin giyim ihtiyacının karşılanması için terzihaneler ve kundura atölyeleri açtı.”³¹

Merkezi bir otoritenin kalmaması, o dönemde birçok yörede “gücü gücü yetene” anlayışı ile bir araya gelen küçük büyük çetelerin otorite ve hatta küçük birer hükümet konumuna geldiklerini³², ancak büyük bir keyfilik içinde halka karşı hiçbir yazılı ya da ilkesel bir kurallılık içinde hareket etmediklerini göstermektedir. Elllerinde yaptırım gücü olmayan, yani herhangi bir silahlı polis/asker gücü kalmayan siyasi kurumlar tamamen teslim olmuş ve bu yeni zorba güce boyun eğmek ve uyum sağlamak zorunda kalmışlardır. Bu durum Demirci Mehmet Efe ve çetesi için de böyle olmuştur. Hilmi Engin bu duruma ilişkin başka saptamalar da yapmaktadır:

³⁰ Engin, a.g.e., s.122.

³¹ Cura, a.g.m., s.115.

³² Bu küçük yerel otoritelerin aslında küçük bir devletsi kuruluş haline gelmelerinden bile söz edilebilir. Öyle ki bu fiili durumu hukukileştirerek “cumhuriyet” ilan edilmesi fikri bile dolaşıma girmiştir. Demirci Mehmet Efe’nin bir yerel otorite haline geldiği Nazilli örneği için bkz. Cura, a.g.m., s. 117. Bu durum henüz bölgede ulusal bir direniş vizyonunun gelişmediğini göstermesi bakımından da ilginçtir. Bu da Mustafa Kemal Atatürk’ün Erzurum ve Sivas Kongreleri ile başlayan süreçte geliştirdiği ulusal bir varoluş vizyonunun değerini göstermektedir. Atatürk, tarihsel olarak Kuva-yı Milliye yapılarını ulusal bir vizyona ve ulusal bir devlet anlayışına bağlaması bakımından tarihsel olarak çok büyük bir işlev görmüştür. Bunu bir kez daha kaydedelim.

*“Demirci Efe'nin mahiyetinde zamana göre elli, yüz hatta bazen iki yüz kadar gönüllüsü vardır. Bunlar bir yandan eşkıyalık yaparken bir yandan da o havalide hükümet rolü oynarlar. Kasabaları basar, halkı soyarlar.”*³³

Demirci Mehmet Efe'nin kısa zamanda yerel bir iktidar odağı haline gelmesine ilişkin bir diğer örnek de şudur:

*“Nazilli'ye yakın olan kasaba ve köylerdeki en önemsiz şikayetler, hatta karı koca kavgaları bile dayakla cezalandırılıyordu. Bu sebeple herkes uslu durmaya çalışırdı. Demirci Mehmet Efe'nin karargahı ve diğer bazı zeybek reisleri birer şikayet mercisi olmuştu.”*³⁴

Görülüyor ki silahlı gücü olan o yörenin karar alıcı mekanizmasının da başına gelmektedir. Bir başka deyişle siyasetin boşluk kaldırmayacağı kuralı işlemektedir. Düzenli ordu, kadrolarının eriyişi yüzünden bir güç olmaktan çıkmıştır. Düzenli ordu namına var olan güçsüz bir topluluktur. Subaylar kendilerini Demirci Efe'ye tabii duruma geçmek zorunda hissetmektedirler:

“-Bir eşkıyanın istikbaline ()nasıl çıkılır, diyecek oldum. Şu cevabı verdi:*

*Binbaşım, bizim rütbemizin bugün hiçbir değeri yok. Bugün hepimiz Demirci Efe'ye bağlıyız.”*³⁵

Hilmi Özgen'in anılarında benzer bir çok örnekten biri de şudur:

“Böyle bir hengamede Demirci Efe'nin çevresindeyiz. Maiyetindekilerin çoğu asker kaçacağı.İpsiz sapsız insanlar olduklarından,

³³ Engin, a.g.e., s.122.

³⁴ Aker, a.g.e., s.309. Aker'in Demirci Mehmet Efe'nin yörede küçük bir devlet başkanı pozisyonuna ulaştığına ilişkin ifadesi de şöyledir: “Emniyet ve asayiş bozanların yargılanması için Nazilli'de Jandarma Binbaşı Abidin'in başkanlığında emekli subay ve seçilmiş efelerden oluşan bir milli divan-ı harp vardı. Bu divan-ı harp yalnız milis ve zeybek askerlerini yargulamakla görevliydi. Demirci Mehmet Efe bu divan-ı harbin kararlarını onaylamak ve uygulamak yetkisini üzerine almıştı.” Aker, a.g.e., aynı yer. Bu fiili durumun gerekçesini de Aker şöyle açıklar: “Mücadelenin şartlarına, çevrenin durumuna ve çoğunluğu oluşturan köylü halkın duygu ve taraftarlığına göre; silah ve cephanedeki cephe ihtiyaçlarını memleketten sağlayabilmek, muhalif unsurların ağızlarını açtırmamak, milli fedakarlıklardan kaçanları yola getirmek ve öteden beri aciz bulunan hükümetin yerine, memleketin asayişini bozanların hakkından gelmek için, bu görevin başında ve yalnız bölgemizde bir süre için bir icra amiri hatta bir otorite olması gerektiğini düşünmüştük. Bu kişi de tercihen Demirci Mehmet Efe olmuştu.” Aker, a.g.e., s.315.

* karşılıklı, gelen bir kimseyi karşılamak.

³⁵ Engin, a.g.e., s.122.

*takındıkları tavırlar, küstahlıklar anlatılamayacak kadar çirkin. Buna dayanmak çok zor. Kulaklarımızla duyuyoruz. 'Zabit mi? Boşver, on para etmezler. Bizim ayağımızın kiri bile olamazlar.'*³⁶

Demirci Mehmet Efe ve çetesinin o dönem düzenli birlikler üzerinde tahakkümü kurduğu anlaşılmaktadır:

"Trenle Dinar'a giderken Demirci Efe'nin adamlarından birisinin köpeği de trende. Köpeği trende oturulacak yere koymuşlar. Karşısındaki oturulacak yerde de bir efe. Bir teğmen ayakta kaldığı için köpeğin yanında boş bulunan yere oturmak istiyor. Ancak köpeğin karşısındaki Efe mülazımı kovuyor.

-Çekil ulan, köpeğe dokunma, ayakta dur.

*Bunun üzerine biçare subay ayakta kalıyor. Dinara kadar böylece gidip geliyor."*³⁷

Yine örneğin Demirci Mehmet Efe'nin çete mensupları, Sarayköy Kaymakamı'nı "yatalak edecek kadar" dövüyorlar. Jandarma bile müdahale edememektedir. Sudan sebeplerle, örneğin yol vermedi gerekçesiyle efelerin halktan kişileri öldürdükleri de anılarda dile getirilen keyfi davranışların uç noktalarından biridir. Bu gibi vahşiliklerin halkın gözü önünde gerçekleştirilmesinden çekinilmiyor, tam tersine halka gözdağı vermek için bu tür olaylar kullanılıyordu.³⁸ Kısaca Demirci Mehmet Efe kolaylıkla "yasalara karşı gelen, korkusuz, acımasız, halkı zulümle yöneten, pusturan bir efe." olarak tanımlanabiliyordu.³⁹

Aslında Kuva-yı Milliye'nin insan malzemesine baktığımızda bu tür eşkıyalık türü eylemlerin bir kaçınılmazlık olarak ortaya çıktığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Eldeki insan malzemesi başka türlüsüne elvermez. Eğer bilimsel olma kaygısı güdüyorsak, bu insan malzemesini yetiştiren bir mekân ve zamanda sadece Kuva-yı Milliye bünyesine katılmakta birdenbire disiplinler bir yapının ortaya çıkmasını bekleyemeyiz. Zaten bu durum asıl düzenli orduya geçme isteğinin temel nedenidir. Örneğin şu satırlar Kuva-yı Milliye'nin diğer büyük gövdesini oluşturan Çerkez Ethem'den de söz etmektedir.

³⁶ Engin, **a.g.e.**, s.125.

³⁷ Engin, **a.g.e.**, s.125.

³⁸ Engin, **a.g.e.**, s.125.

³⁹ Etem Oruç, **Nazilli Cumhuriyeti**, Berfin Yayınları, Birinci Baskı, Nisan 2010, s.14.

“Bu sırada en önemli Kuva-yı Milliye birliklerinden Çerkez Ethem ve Demirci Mehmet Efe bir birlik komutanı gibi değil, eşkıya reisi gibi hareket etmektedirler.”⁴⁰

Bu konuda başka bir kaynak da şunları söylemektedir:

“Çerkez Etem ve Demirci Mehmet Efe gibi Kuva-yı Milliye Reisleri'nin bu şekildeki olumsuz hareketlerinin en önemli sebepleri: 'şimdiye kadar elde ettikleri başarılarının kendilerine aşırı güven vermesi ve şımartması, Mustafa Kemal Paşa hariç, hiçbir komutandan emir almak istememeleri, eskiden beri var olan bağımsız ve çete tipi hareket etme istekleri, disipline alışık olmamanın getirdiği emir-komuta zincirine girmemekte direnmeleri' olarak sayılabilir.”⁴¹

Demirci Mehmet Efe gibi eski çeteciler, Kuva-yı Milliye bünyesi içinde bile büyük ölçüde eski alışkanlıklarını koruyorlardı. Milli Mücadele'nin genel doğrultusu yönünde davranıyor görünseler bile çoğu eylemleri başıbozuk ve disiplinsizdi. Fakat üzerlerinde etkili olabilecek, onlardan hesap sorabilecek, denetleyecek bir güç, bir otorite ya da düzenli askeri güç yoktu. Bu ancak düzenli ordu kurulup etkili olduğunda mümkün olabilecekti. Bu çete reislerinin Milli Mücadele taraftarı olmayı, halk nezninde “meşruluk” kılıfını elde etmek için bir araç olarak kullandıkları, vatanseverlik, ülkenin kurtuluşu gibi yüce ideallerin ya görüntüden ibaret olduğunu ya da çok arka planda kaldığını söyleyebiliriz. Sayıca az ve etkisiz düzenli askeri birliklerin ya da eski askerlerin bu çeteci güçler yanında adeta bir askeri komiser ya da danışman gibi boyun eğer, emir alır pozisyonda kaldıkları da görülmektedir. Heyet-i Milliyeler ise yer yer bu zorba güçlerin boyunduruğu altında etkisiz bir pozisyona düşmüşlerdir:

“Demirci Mehmet Efe kazdırttığı 'Umum Kumandan Demirci Mehmet Efe' mührü ile artık bu bölgede korkunç bir amiri mücbir olmuştu. Kendisi 4 Eylül 1919 tarihinde karargâhum Nazilli'ye naklederek umum kumandan sıfatı ile Forbes Miyan⁴² kumpanyasının köşkünü işgal etmiş ve maiyeti erkânı, kızanları ve kadınlar ile âdeta bu köşkte saltanatlı bir kral hayatı sürmeye başladı. Efeyi

⁴⁰ Yavuz Ercan, “Kuva-Yı Milliye'nin Yapısı ve Niteliği Üzerine Bir Deneme”, **Toplu Eserler: 3, Osmanlı ve Cumhuriyet Tarihi Yazıları**, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara 2007, s. 239.

⁴¹ Mehmet Emin Dinç, “Kuva-yı Milliye'nin Türk Milli Mücadele Tarihi İçindeki Yeri ve Önemi”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Ocak 1991, Sayı.49, s. 53. , s.49-54

⁴² Meyan Kökü işleten dönemin en önemli ticari şirketine ait bir yapıdan söz edilmektedir. Bu konuda bkz. Günver Güneş, “Osmanlı Devleti'nde Meyan Kökü Tarımı ve Ticareti, (1840-1922)”, **Kebikeç Dergisi**, Sayı.18, Yıl.2004, s.343-359

görmek de artık güçleşti ve kendisi birtakım teşrifatlara tabi olmağa başladı. U.K. Demirci Mehmet Efe'nin bu saltanatını kıskanan Yörük Ali Efe de kendisini 'Köşk Cephesi Komutanı' ilan ederek Çine ve Muğla havalisini hükmü altına almış, karargâhım Sultanhisarı'nda kurmuştu. O da aşağı yukarı kendi muhitinde bir kral gibi yaşıyordu. Her iki efenin maiyetinde yüzlerce zeybek kızan sırf onların muhafızlığını yapıyordu. Cepheden uzak bulunan bu cahil ve küstah güruhun iaşesi heyeti merkeziye ve milliyelerin omuzlarına artık pek ağır bir yük olmağa başlamıştı.”⁴³

Görülüyor ki Milli Mücadele’de Yunan işgal ordusuna karşı pozisyon almak, ahlaki açıdan belli bir çizgide olmak anlamına gelmemektedir. Hatta Milli Mücadele’nin gereklilikleri bir tarafa, bu çeteciler arasında ahlaken çok kötü eylemler de kendini gösterebilmektedir. Hatta meşru sayılmayacak birbirlerini öldürme girişimlerine dek varan rekabet Milli Mücadele esnasında da sürmüştür:

“Sultanhisarı'nda karargâhında oturan Köşk cephe Komutanı Yörük Ali Efe ile (Köşk cephesinde Yörük Ali Efe namına askeri işlerini askeri müşaviri Yüzbaşı Zekâi Bey idare ediyordu.) , Nazilli'de karargâhında saltanat süren U.K. (Umum Kumandan) Demirci Mehmet Efe aralarında kıskançlık o dereceye geldi ki bir gece Yörük Ali Efenin kızanlar ile beraber Nazilli'de Demirci Mehmet Efe karargâhını basarak onu öldürüp intikam alması ve bu suretle rakibini bertaraf etmesi tehlike ve ihtimali vardı. Fazladan Yörük Ali Efe Nazilli'deki heyeti merkeziye mensuplarını da Umum K.(Kumandan) Demirci Mehmet Efe'nin tesiri altında çalışan dalkavuklar telakki ediyor, onları da kendisine yardım etmediklerinden 'Nazilli'ye bir gelirse hepini çil yavrusu gibi dağıtacağım ve yakalayacaklarımın da derilerine saman basacağım' diye tehditler savuruyordu.”⁴⁴

57.Tümen komutanı Şefik Aker’in de Demirci Mehmet Efe üzerinde bir yaptırım gücü kalmamıştı:

⁴³ Tokat, a.g.e., s.42. Benzer bir bilgi Ünal Türkeş’te de vardır. Türkeş’in Yörük Ali Efe ve çetesi için “Muğla’da Efeler Saltanatı” başlığı altında anlattıkları, Demirci Mehmet Efe ekibinin Köşk ve Nazilli merkezli yöre halkını sömüren ve onun üzerinde terör estiren eylemleri ve Kuva-yı Milliye maskesi ile bu davranışlarını gizleme çabaları çok benzerdir. Bkz. Ünal Türkeş, **Kurtuluş Savaşı’nda Muğla**, Birinci Baskı, Muğla İli Toplum Yapısı Araştırmaları Yayınları, İstanbul 1973, s. 376-380.

⁴⁴ Tokat, a.g.e., s.43.

“Demirci Mehmet Efe, en büyük Kuvayı Milliye kumandanı ve şahsen en büyük kuvvete malik bir adam olduğu gibi fırkanın ve fırka kumandanının da efe üzerinde hiçbir tesir ve nüfuzu yoktu. Bütün Ege bölgesinde ise perişan bir şaşkınlık vardı.”⁴⁵

Emin Aslan Tokat da Kuva-yı Milliye'nin ilk dönemlerinde resmi ordunun bazı komutanlarının çete reisleri yanında neredeyse hiçbir hükmü kalmadığına ilişkin gözlemini açıkça şöyle belirtir:

“Umum komutan Demirci Mehmet Efe duruma o kadar hâkimdi ki 57.Tümen komutanı Kurmay Albay Şefik Bey Umum K. Demirci Mehmet Efe'nin maiyetinde sanki bir askeri müşavir ve hatta yaver vaziyetinde idi. Tümen komutanı Albay Şefik Bey esasen Umum K. Demirci Mehmet Efe'nin yanında adeta şuurunu kaybetmiş zavallı bir hasta vaziyette idi. Demirci Mehmet Efe'den korkardı. Albay Şefik Bey efeyi idare edeceği yerde sanki efe Şefik Bey'i idare ediyor desek daha doğru söylemiş oluruz. Tümen komutanı o bölgedeki askeri harekâta acizden olacak ki vaziyete hiçbir zaman hâkim olamamıştır.”⁴⁶

Şefik Aker'in, bir düzenli ordu birliği komutanı iken sivil bir direnişçi olan Demirci Mehmet Efe'ye tabi olmasına ilişkin Mithat Baydur da benzer görüştedir:

“Yörük Ali Efe'nin bir Kuvâ-yı Milliye müfrezesi ile meydana çıkmasını ve Aydın bölgesinde diğer kuvvetlerin teşekkülünü Mehmet Şefik Bey teşvik etmiş ve bir süre hareketi idare etmiştir. Demirci Mehmet Efe gündemi yakalayınca, onun karargâhına intisap etmiş ve yanında bulunmuştur.”⁴⁷

⁴⁵ Süreyya, a.g.e., s.59.

⁴⁶ Tokat, a.g.e., s.47.

⁴⁷ Mithat Baydur, “Aydın ve Çevresinde Milli Direnişin Doğuşu ve Gelişmesine Bir Bakış”, **Askeri Tarih Bülteni**, Ağustos 1995, Sayı.20, s.87. Rahmi Apak ise Şefik Aker'in Demirci Mehmet Efe karşısındaki konumunu daha üstü kapalı ifade eder:

“Bu cephenin Komutanı, nominal olarak 57 inci Tümen Komutanı Albay Şefiktir; fakat Milli Heyetlerce Demirci Efe'ye Aydın Cephesi Kuvayı Milliye Komutanı adı verilmiştir. Demirci Efe Nazilli'de yerleşmiş olup askeri harekâtın sevk ve idaresinden ziyade cepheye lüzumu olan erleri, yiyecek maddelerini bulup sevk etmek, asayiş işleriyle meşgul olmak vazifesini üzerine almış idi ise de en kuvvetli unsurlara malik olduğundan nüfuzu herkesten fazla olmuştur.” Rahmi Apak, **Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.103. Burada kullanılan “nominal” sözcüğü en başta “görünüşte” anlamına gelmektedir. Şefik Bey'in 57.Alay ile Demirci Efe'nin emrinde oluşuna ilişkin Süreyya Örgü Evren'in görüşü de benzerdir: “57' nci fırka komutanı Erkânı Harb Miralay Şefik Bey çok zayıf olan fırkasıyla Demirci ile

Aynı biçimde Yöresel Heyet-i milliyelerin ise bu zorba güç karşısında denetim gücü hemen hemen yoktu.

“Meğer Umum K. Mehmet Efe coşmuş kalkıp zeybek oyunu oynanmış, kızanları da oyun esnasında zeybeklik adeti üzere efelerinin şerefine havaya silah atıyorlarmış. Hâlbuki zavallı heyeti merkeziye silah, cephane, yiyecek, giyecek tedarik etmek için ne çok müşkülata uğraşıyordu. Hele büyük m müşkülata ele geçirebildiği mahdut miktar cephaneyi sayı ile cephedeki askere dağıtıp bunları düşmana karşı savaşlarda bile gayet idareli kullanmaları istenip dururken efeler lüzumsuz yere havalara endahlar yapmak suretiyle cephane israfi yapıyorlardı. Keza cephedeki askerlere peynir, zeytin ekmek dağıtılırken efelere ekmek beğendirilemiyordu. Artık efeler o hale geldi ki sofralarında dondurma eksik olmazdı. Her gittikleri yerde kızanlar bin bir çeşit çapulculuklar yapıyor ve bu suretle heyeti milliyeleri ve halkı kendilerinden usandırıyorlardı.”⁴⁸

Bu durum Demirci Mehmet Efe'nin yörede adeta küçük bir devlet kurduğunu gösterir.⁴⁹ Bu yerel otorite halktan zorla işe temin ettiği gibi kendince mahkeme kurup yargılama da yapabilmektedir. Celal Bayar anılarında böyle bir mahkemeye tanıklığını dile getirir: *“Hep beraber köşke geldik. Efe adeta halk mahkemesi mahiyetinde bir divan kurmuştu”*⁵⁰

Bülent Tanör de Demirci Mehmet Efe'nin kararlarının “meşruluk temeli olmadığını” söylerken “askere alma”, “ıdam” gibi uygulamalar yanında “hane yaktırma” gibi düpedüz eşkıyalık usullerine başvurduğunu belirtmekten kaçınmaz.⁵¹

Şerif Güralp'in değerlendirmeleri ise duruma daha büyük bir açıklık getirmektedir:

birlikte ve adeta onun emrinde...” Sindirgili Süreyya (Süreyya Öрге Evren), **Denizli Vakası ve Demirci Mehmet Efe**, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s.9.

⁴⁸ Tokat, **a.g.e.**, s.43-44.

⁴⁹ Nitekim Şevket Süreyya Aydemir de Demirci Mehmet Efe'nin kurduğu “kimseye hesap vermez” biçiminde nitelenen otoritesi hakkında *“Demirci Efe; Aydın, Nazilli, Denizli taraflarında, etrafında danışmanları, kurmayları, kumandanları ile bir ortaçağ bey, gibi hâkim olur.”* değerlendirmesi yapmaktadır. Bkz. Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922, Cilt 2**, Remzi Kitabevi Yayınları, 17. Baskı, 1999, s. 147-148. Aydemir Demirci Efe'nin otoritesinin keyfi ve acımasız sonuçları hakkında çok ilginç olan bir pasaja da yer verir: *“Demirci Eğirdir'de çınarların altına bağdaş kurup da etrafında istediği gibi hareket görmeyince birden gürler: ‘Ulen, bu kasabaya bizim geldiğimiz galiba duyulmadı asın şu dallara beş, on kişi’ Koşuşan zeybekte, sokakta ilk rastladıkları delikanlıyı hemen ipe çekmişlerdi.”* Aydemir, **a.g.e.**, C.2, s. 163.

⁵⁰ Bayar, **a.g.e.**, C. 7, s.111.

⁵¹ Bülent Tanör, **Türkiye’de Kongre İktidarları (1918-1920)**, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, Ekim 2009, s. 121.

“İzmir’i işgal edip daha içeri doğru girmeye başlayan Yunan kuvvetlerine karşı muhtelif yerlerde dikilen ve ilk kurşunu atan işte bu efeler ve maiyetlerindeki kızanlar olduğundan ordudan, orduda silah ve teşkilat diye bir şey kalmadığından bunlar; milletin nazarında birden yükselerek kahraman oluvermişlerdi. Efeler de durumu iyi kavradıklarından kendilerini iyi satıyorlar. Anadolu’nun batı bölgelerinde adeta saltanat sürüyorlardı.”⁵²

Şerif Güralp, bizim bu çalışmamıza konu ettiğimiz Demirci Mehmet Efe özelinde ise şu önemli gözlemi aktarmakta ve daha önce söylenenleri bir anlamda onaylamaktadır:

“Demirci Mehmet Efe’nin karargâhı Nazilli kasabasının ortasında yüksek duvarlarla çevrilmiş geniş bir bahçe içinde büyük bir konaktı. Efe bu konakta astığı astık, kestiği kestikti. Adeta kanun fevkinde zorba bir derebeyi hayatı sürüyordu.

Efe’nin kuvvetleri, muhtelif efe gruplarının Demirci Efe’nin emir ve kumandası altına girmiş olmasından dolayı 1400 kadar atlıdan ibaretti. Yani kanun nazarında kanlı katil, köy basan, yol kesen zorbarların bir araya gelerek hükümran olmasından başka bir şey değildi.”⁵³

Demirci Mehmet Efe’nin bu “astığı astık, kestiği kestik” tutumu basit bir metafor değildir. Demirci Mehmet Efe, gerçekten de kendi mahkemesini ve anında infaz etme uygulamalarıyla vahşi bir terör düzeni kurmuştur. Onun astığı insanları teşhir etmek gibi son derece medeniyet dışı uygulamaları, insanların asıldığı bir ağacın, dallarından asılmış insan görüntüsüyle yörede “İnsan Meyvesi” adı ile anılmasına bile yol açmıştı.⁵⁴

Kuva-yı Milliye’nin bu tür çete reisleri terör ve diktatörce yöntemler ile korku salarak Heyet-i Merkeziye’leri kendi amaçları için bir araç olarak kullanıyorlardı. Şerif Güralp, bu durumu ve bu tip insanların Kuva-yı Milliye bünyesine girmekle bir anda ahlaken sorunsuz hale gelmediğini belirtmek için şunları eklemektedir:

“İşe: Bu kuvvetlerin işesi, Mudafaai Hukuk Cemiyetleri tarafından, zenginlerden alınan paralarla köylülerden toplanan işe

⁵² Şerif Güralp, **Kurtuluş Savaşı’nın İcyüzü**, Güncel Yayıncılık, Üçüncü Baskı, Temmuz 2007, s.35.

⁵³ Güralp, **a.g.e.**, s.35.

⁵⁴ “Mütekait (emekli) Binbaşı Hüsnü Bey, Hacıkadızade Hafız Sabri Bey ve Müftüzade Sadettin Beylerden kurulu Menteşe Delegasyonu, Köşk’e gelir gelmez, Demirci’nin dallarında ceset sallanan ünlü ‘İnsan Meyvesi’yle karşılaşır. İnsan Meyve(si), Demirci’nin özel idam kararlarının infaz edildiği ağacın adıdır.” Türkes, **a.g.e.**, s. 317.

maddeleriyle temin edildiğinden, bu sözde vatanperver kahramanlar (!) cepheden uzak gerilerde yiyip içip hoşça vakit geçiriyorlardı. Halk bu efeleri hiç sevmiyor, Lakin şerlerine lanet okuyarak onlara karşı boyun eğmiş görünmeye çalışıyorlardı."⁵⁵

Aslında Şerif Güralp Kuva-yı Milliye ismi altında toplanmış bu çetelerin gerçek niteliği hakkında söylenmesi gereken her şeyi söylemektedir. Görülüyor ki Kuva-yı Milliye adına hareket eden kişilerin her eylemi en hafif değerlendirmeye meşru değildir. Genele mal edilemeyecek olmakla birlikte, özellikle Demirci Mehmet Efe gibi sonradan Kuva-yı Milliye bünyesine giren yöresel çeteler hakkında Fahri Belen de şöyle demektedir:

*"Kuva-yı Milliye'nin ilk kuruluşunda yurt sever hocaların, fedakâr subayların, milliyetçi aydınların, hamiyetli kişilerin büyük hizmetleri vardır. İçlerinde eşkıyalar, hapisane kaçakları da bulunan Kuva-yı Milliye'den askeri disiplin beklenemezdi. Teşkilat büyüdükçe Kuvayı Milliye'nin halk tarafından beslenmesi güçleştiği için zorlamalara başvuruldu."*⁵⁶

Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efe hakkında Damar Arıkoğlu'nun görüşleri de yukarıdakilerle paraleldir:

"Demirci Mehmet Efe: Yunanlılara karşı ilk cepheyi kuran basma topladığı kazanlarıyla çarpışmaya başlayan mert halis bir Türk çocuğudur. Ne kadar mert cesur ise bilgisi de o kadar yoktu. Cahil ve büyük işleri çevirecek durumda olmadığından, yanına müşavir olarak erkânı harp zabitlerimizden biri, temsil heyeti tarafından gönderilmişti. Ferman olan Demirci Mehmet Efe, bu değerli zabitin çok defa sözünü dinlemiyor bildiği gibi hareket ediyordu. Fakat faydadan da hali kalmıyordu. Efenin hamiyetli, memleketini seven bir insan olduğu muhakkaktır. Halkımıza zulüm ve işkence yapmaktan da çekinmezdi. İsteddiği kimseyi asar ve keserdi. Kızdığı zaman kimseyi dinlemezdi. Mahkeme kararı iki dudağının arası idi. Hiç bir şeyle kendisini mukayyed addetmezdi.

Yunanlılarla çarpışan ikinci bir efe de Yörük Ali'dir. Yunanlılara cephe açmış ileri geri yürekten çarpışıyor, şevki gayretini buraya hasretmiş, halka zulüm, merhametsizlik yapmayan kahraman, er meydanında kendini gösteren bir insandı. Yalnız Mehmet efe kadar başında zeybekleri yoktu.

⁵⁵ Güralp, a.g.e., s.35.

⁵⁶ Fahri Belen, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, Temmuz 1983, s.78-79.

Resmen yeni bir Türk Devleti kurulduktan Genç Türk Ordusu resmen hâkim bir duruma geçip memleketi müdafaaya muktedir olduktan sonra bu gibi hareket ve kanunsuzluğun sona ermesi elbette lâzımdı. Tabii cahil insanlar bunu anlayamazdı. Kanuni bir Devletin tabasının malını canını teminat altına alması başlıca başta gelen vazifelerinden birisidir.

Büyük Millet Meclisi kılı kırk yarararak kanun çıkarır ve titizlikle tatbik ederken; diğer taraftan, her hangi bir şahsın kanunsuz hareketine tahammül edemezdi. Demirci Mehmet efeye bu hakikatları anlatmak mümkün olamadı.”⁵⁷

Görülüyor ki Demirci Mehmet Efe gibi Efeler, Milli Mücadele'nin erken döneminde Milli Mücadele'nin ilk örgütlenmelerinde de etkili konumları ele geçirmişlerdir. Sadece sahip oldukları ünvanlar onlara göreceli bir meşruluk kazandırıyor, onlarsa bir bakıma silahlarının yönünün zaman zaman Yunan işgal güçlerine olması dışında halk üzerinde eskisi gibi terör, baskı ve korku estiren bir çapulcu grubu gibi davranmayı sürdürüyorlardı. Otoritenin kalmadığı, devletin çekildiği bölgelerde Kuva-yı Milliye adına Demirci Mehmet Efe, Sökeli Ali Efe gibiler her türlü yolsuzluğu yapmışlar, halka zulüm ve angarya çektirmişler ve cezasız kalmışlardır:

“Sonra Nazilli'de Umum K. Demirci Mehmet Efe diğer yerlerde de diğer efeler zorla halkı parasız angaryada çalıştırmak ve trenlerle ve arabalarla halka parasız kum ve taş taşımak, kireç yaktırmak ve taşımak suretiyle büyük büyük binalar yaptırmışlardır. Demirci Mehmet Efenin Nazilli'deki binaları hep bu suretle yapılmıştır. Bu binalar bugün dâhi kısmen natamam durmaktadırlar.

Yine bir gün Nazilli'de feci bir olay tüylerimizi ürpertti, o günü Sökeli Ali Efe Yüzbaşı Fikri Bey'i kendi eliyle parça parça ederek vahşiyane bir surette öldürmüştü. Biz onu bu hareketinden ötürü Umum K. Demirci Mehmet Efe tarafından belki hapsedilir veya cezalandırılır diye umuyorduk. Hâlbuki merkez komutanı Sökeli Ali Efenin neşeli bir surette Nazilli çarşılarında serbestçe dolaştığını ve Demirci Mehmet Efe tarafından takdir bile edilmediğini öğrendik.”⁵⁸

⁵⁷ Damar Arıkoğlu, **Hatıralarım**, Tan Gazetesi Yayınları, İstanbul 1961, s.212.

⁵⁸ Tokat, **a.g.e.**, s. 52. Burada sözü edilen Yüzbaşı Fikri Bey, eski Nazilli Jandarma Kumandanı Fikri Bey olup, Demirci Mehmet Efe ile anlaşmazlığı Milli Mücadele öncesinde yaşadıkları Jandarma-eşkıya ilişkisine dayanmaktadır. İbrahim Kiraz'a göre Temmuz 1919'sonu itibarıyla ikili arasındaki buzlar erimiş görülmektedir ve Kuva-yı Milliye bünyesinde işbirliği ortaya çıkmaktadır. Bkz. Kiraz, **a.g.e. C.3.**, s.521-545. Ancak bu eserde Demirci Mehmet Efe'nin Mustafa Kemal Paşa'ya Fethi Bey'i daha uygun bir görev için yanına alması yolundaki talebine ilişkin yazdığı belirtilen telgrafa aynı gün

Emin Aslan Tokat, Demirci Mehmet Efe'nin ve emrindekilerin Kuva-yı Milliye'ye "katıldıktan" sonraki bu ahlaksız eylemlerini açıkça kınarken "diktatör" ve "terör siyaseti" deyimlerini kullanmaktan çekinmez:

*"Demirci Mehmet Efe gayet dessay, şeytan, bir tilki kadar kurnaz ve tetikte durmasını bilen hunhar bir diktatördü. Hükümet memurlarına bilhassa vali, kaymakam ve subaylara asla itaat etmez ve hatta onları merkez ve taşralarda kendi efe teşkilatı ile daima bir kontrol altında bulundururdu. Teşkilatını efeleri, zeybek kızanları ve terör siyasetiyle korkuttuğu heyeti merkeziye ve heyeti milliyeler vasıtasıyla öyle tıkrında işletiyordu ki Antalya'da kuş uçsa beş dakika sonra Nazilli'de duyardı."*⁵⁹

Bütün bu alıntılar, sadece Kuva-yı Milliye bünyesine girdi diye Demirci Mehmet Efe özelinde bir çete ve liderinin bütün eylemlerinin ahlaki ve meşru kabul edilemeyeceğini göstermektedir. Ancak Demirci Mehmet Efe'nin neden olduğu ve tarihe "Denizli Vakası" diye geçmiş olayın vahameti, yukardaki bütün olayların ötesindedir.

7-Demirci Mehmet Efe'nin Denizli'deki Vahşeti

Denizli Vakası, Milli Mücadelede yaşanan iç savaş manzaraları arasında ayrı bir öneme sahiptir. Buradaki öldürmeler, Kuva-yı Milliye adına hareket edenlerin yeri geldiğinde ne kadar kontrolsüz ve amaç dışı bir şiddet uygulayabildiğinin en açık delildir.

Denizli Faciası olarak bilinen olay, 8 Temmuz 1920 günü Demirci Mehmet Efe'nin yakın arkadaşı Sökeli Ali Efe'nin ve bazı arkadaşlarının Denizli'de öldürülmeleri sonrası Demirci Mehmet Efe'nin Denizli'ye gelerek 9 Temmuz 1920 günü intikam hissiyle onlarca kişiyi öldürtmesi olayıdır.⁶⁰

yanıt olarak Mustafa Kemal'in Temmuz 1919'da yazdığı belirtilen telgraftan Atatürk'ün Bütün Eserleri adlı yapıtta söz edilmemektedir. Mustafa Kemal'in Erzurum Kongresi ile çok meşgul olduğu bu süreçte böyle içerikli bir yazışma yapması bulunduğu konum itibarıyla zaten mümkün de değildir. Bkz. **Atatürk'ün Bütün Eserleri Cilt:3 (1919)**, Kaynak Yayınları, İkinci Baskı, Şubat 2002, s. 243-249 Dolayısıyla Yüzbaşı Fikri Bey'in Temmuz 1919 sonu itibarıyla Sivas'a uğurlanması gibi bir olay inandırıcı değildir. Öyleyse Yüzbaşı Fikri Bey'in öldürülmesi olayı doğruluk payı içeren bir olaydır.

⁵⁹ Tokat, **a.g.e.**, s. 47.

⁶⁰ Denizli Faciası ya da Denizli Olayı'nın öncesi ve sonrası ile gelişimini safha safha inceleyen bir çalışma olarak bkz. Bayraktar, **a.g.m.** Olayın bazı aktarımları için ayrıca bkz. Aker, **a.g.e.**, s.454-481, Süreyya, **a.g.e.**, s.36-42. Olayın 9 Temmuz 1920 Cuma günü

Olayı doğruran temel etken, yakında Denizliye doğru gelişmesi beklenen Yunan işgal hareketi karşısında Denizli Rumlarının daha içerilerilere doğru sevk edilmesi isteğidir.⁶¹ Rum Tehciri'ne karşı Denizli ahali, dönem içinde sık görüldüğü biçimde olası bir Yunan işgalinde bu durumun yaratacağı öfkeden çekinerek, tehciri düzenleyen Heyet-i Merkeziye'nin emrine ve emri yerine getirmeye çalışan Demirci Mehmet Efe'nin adamı Sökeli Ali Efe'ye karşı çıkmışlardır:

“Sökeli Ali Efe Denizli Rumları'nı zulmederek tehcir ederse maazallah Yunan ordusu Denizli'yi işgal ederse Denizlilerin ve Denizli'nin hali nice olurdu?Bu endişe halkı acı acı düşündürüyordu.”⁶²

Olayın başladığı 7 Temmuz gecesi Demirci Mehmet Efe'nin adamı Sökeli Mehmet Efe ve kızanları Denizli'deki Rumları şehiden çıkartmaya başlamakla kalmadılar, şehirde yağma, soygun ve hatta sarkıntılık gibi eylemler de gerçekleştirdiler.⁶³

Denizli Faciası, Denizli'deki devletsizliğin/otoritesizliğin etkili olduğu bir ortamda Kuva-yı Milliye namıyla hareket eden Demirci Efe kontrolündeki zeybeklerin, taşkınlıklarından doğmuştur. Taşkınlıklara sinirlenen, karşı koyan yöre halkı ile zeybekler arasındaki çatışma ve zeybeklerden Sökeli Ali Efe'nin ve Kara Mustafa'nın ölümü Demirci Mehmet Efe'yi intikam hırsıyla doldurmuştur. Bu intikam hırsı Denizli'deki korkunç katliamı doğurmuştur: *“Zeybek kızanların bu taşkın hareketlerinden sinirlenen bir kısım Denizlili yurttaşlar pusu kurarak (Tabakhane civarında ve şimdiki talebe yurdu mevkiinde) tüfikle Sökeli Ali Efe'yi ve Kara Mustafa'yi öldürdüler.”⁶⁴*

Bir diğer gözlemci de o günkü olayları şöyle anlatıyor:

“Demirci Efe, Sökeli Ali Efe'yi Hıristiyanları göçe zorlamak üzere Denizli'ye gönderir. Sebebi Hıristiyanların mallarını yağmalamak, güzel kızlarına tecevüz etmek. Halk Hıristiyanların göçe zorlanmasına bir şey demez. Hatta taraftar görünür ama kızlarına aleni tecavüz

gerçekleştiğine ilişkin bilgi olarak bkz. Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü C.III**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995, s. 118.

⁶¹ Bayraktar, **a.g.m.**, s.146.

⁶² Tokat, **a.g.e.**, s.65.

⁶³ Süreyya, **a.g.e.**, s.36-37, Bayraktar, Demirci Mehmet Efe ve adamlarının eylemleri için “Soygun”, “kıyım, (.a.g.m., s.149) ve “yağmacılık” (.a.g.m., s.151) nitelemelerini kullanır.

⁶⁴ Tokat, **a.g.e.**, s.66.

*edilmesini hoş karşılamaz. Gençler bu işe üzürlüler. Birleşirler. Ve Demirci Mehmet Efe'nin muavini Sökeli Efe'yi öldürürler.”*⁶⁵

Bu noktada söylenmesi gereken şudur: İşgal tehlikesine giren ve halkı büyük ölçüde göç eden bölgelerde devlet otoritesi yok olmuştur.⁶⁶ Denizli’de bu gelişmeler bir kısım göç etmeyen halkın Kuva-yı Milliyeci efelere itaat etmeyip karşı koyması ile sonuçlanmış ve Denizli Faciası (Vakası) yaşanmıştır. Kısaca Kuva-yı Milliye’nin gücü ortadan kalktığında halk işgalcilerle uzlaşma yönüne kayabiliyordu. Denizli Faciası’nın bu ilk safhasını başka bir kaynak da şu şekilde anlatmaktadır:

*“Denizli karışık bir halde, idareyi tanzim edecek bir teşekkül yok, hâkim Seyfi (efendi) nin reisliğinde muvakkat bir hükümet teşkil edilmiş ve kendilerine iltihak etmesi için Müftü (efendi) ye bir tezkere de yazılmıştır Aynı zamanda Müftüye başının çaresine bakması da söylenilmiştir. **Eğer Yunanlılar gelirse seni elimizle teslim ederiz buradan gitmeye bak** demişler. Müftü hem bu tehditler dolayısıyla hem de ailesinin halini kontrol etmek üzere Yarangüme’ye gelmiştir. Tam bu sırada Denizli Hıristiyanlarını Dinar’a sevk etmek üzere Demirci tarafından Sökeli Ali Efe kumandasında bir müfreze Denizli’ye gönderilmiştir. Bu müfreze Hıristiyanların mahallesine giderek onları sevk ettikten sonra şehirde kalan diğer efradı da Türk mahallelerine giderek: ‘Ey ahali ne duruyorsunuz. Yunanlılar geliyor. Memleketi terk edin’ diye kalan halkı hicrete teşvik etmeğe başlamışlardır. Bazı evlere girerek halka fena muamele etmeye başlayınca halk ayaklanmış bir kaç efeyi hapsedmişler bu arada bir kaç zeybek ölmüştür. Bu ölenler arasında müfreze kumandanı Sökeli de vardı, bunu haber alan Demirci intikam almak üzere Denizli’ye yönelmiş fakat halkın kendisine karşı da aynı şekilde hareket edeceğinden korkarak karargâhı bulunan Goncalı’ya dönmüştür.”*⁶⁷

Demirci Mehmet Efe’nin olaya tepkisi şiddetli olmuştur. Denizli’de Demirci Mehmet Efe eliyle işlenen bu cinayetlerin aktarımlarından bazıları şöyledir:

⁶⁵ Engin, **a.g.e.**, s.129.

⁶⁶ Süreyya, **a.g.e.**, s.38. Bayraktar’da makalesinde Denizli’de sosyal düzenin kaybolduğundan söz eder. Bunda yerel polis ve jandarmanın aileleri ile birlikte kenti terk etmeleri rol oynamıştır. Bkz. Bayraktar, **a.g.m.**, s.146.

⁶⁷ Lütfü Müftüler, **Denizli Heyet-i Milliyesi**, Türkdili Basımevi, Balıkesir, 1947, s.24. Şefik Aker’in anlatımından Demirci Mehmet Efe ve Şefik Aker’in 8 Temmuz sabahı Goncalı’dan Denizli’ye trenle hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Bkz. Aker, **a.g.e.**, s.457-459.

*“Arkasından Denizli katliamına başlarlar. Denizli’de bulunan en kıymetli ve namuslu kırk dokuz kişiyi hemen oracıkta öldürüler. Ve bütün evler yağmalanmağa başlanır. Herkes kaçmağa başlar. Çoluk çocuk perişandır. O zamanki elli yedinci tümen kumandanı Şefik Bey de buna seyirci kalır. Hatta teşvik eder gibi tavırlar takınır.”*⁶⁸

Emin Aslan Tokat ise başka bir sahne aktarır. Bu kez başrolde bizzat Demir Mehmet Efe vardır:

*“Kaçaklıkta Sarayköy istasyonunda dört beş askeri abdesthane içinde gözlerimizin önünde asker kaçağı diye sorusuz cevapsız beyinlerine kendi eli ve kendi tabancasıyla kurşun sıkmak suretiyle öldürmüştü, sonra da bir şey olmamış gibi müsterihane kahvesini içmeye devam etti. Bir gün Denizli’de gözlerimizin önünde tümen komutanı Albay Teyfik Bey’i, vali vekili hâkim beyi kendi eliyle öldürdükten sonra karşısında kendi emriyle cellâtları yetmiş küsur zavallıyı enselerinden koyun keser gibi boğazlarken, zavallıların canhıraş seslerini, çığlıklarını duya duya hükümet avlusunda rahatça nargilesini içiyordu.”*⁶⁹

Görülüyor ki Kuva-yı Milli’ye adı altında belli bir yörede meşruluk elde etmiş Demirci Mehmet Efe yönetimindeki çete, “Milli Amaç” örtüsünü yağma ve taşkınlıkları için kullanmışlardır. Denizli Vakası buna örnektir.⁷⁰ Emin Aslan Tokat’ın aktarımları bu vahşeti⁷¹ saptamaya yeter:

*“O gün Denizli’nin mahşeri andıran manzarası görülmeye değer bir halde idi, herkes kaçmıştı, Denizli’nin etrafı makineli tüfeklerle ve zeybeklerle kuşatılmıştı, sokaklar pek tenha ve korkunç halde idi, Denizli çarşısı zeybekler tarafından tamamen yağma edilmişti. Umum K. Demirci Mehmet Efe Denizli’yi yakmak ve ahalisini de katletmek kararında idi.”*⁷²

⁶⁸ Engin, a.g.e., s.130.

⁶⁹ Tokat, a.g.e., s.47.

⁷⁰ Denizli Faciası ya da Vakası’nın hiç bir şekilde onaylanamayacağını belirten bir değerlendirme için bkz. Nuri Köstüklü, **Milli Mücadele’de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s. 183-188.

⁷¹ Denizli Faciası ya da Vakası için “dehşet saçtı” ve “(Demirci Mehmet) Efe’nin terörü” deyimleri için bkz. Sarıhan, a.g.e., C.III, s.116 ve s. 118. Mahmut Goloğlu ise bu öldürme eylemleri için “zeybeklere parçalattı” derken (Bkz. Mahmut Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet 1920**, Başnur Matbaası, 1970, s.209h) Demirci Mehmet Efe’nin bu eylemleri ile “Yaratılışındaki vahşilik” arasında bağ kurar. Bkz. Goloğlu, a.g.e., s.208)

⁷² Tokat, a.g.e., s.66-67.

Kuva-yı Milliye adını taşıyan bu çetenin kimi yaptıkları Yunan Mezalimi diye tarihe geçen olaylardan hiç de farklı olmayan bir vahşet boyutundadır. Denizli Vakası bunların en acı örneğidir. Daha acı olan resmi ordunun komutanlarının acizliği ve bu vahşete seyirci kalmalarıdır:

*“Tren Denizli istasyonuna gelince Umum K. Demirci Mehmet Efe gözlerini kan bürümüş bir halde kendilerini istikbal için istasyona gelen heyet meyanında evvela ilk önüne çıkan kalem reisi Albay Tefik Bey’i ondan sonra da sırasıyla mutasarrıf vekili hâkim beyi ve savcı Mehmet Ali Bey’i bizzat kendi eliyle ve kendi tabancasıyla beyinlerine tabanca sıkmak suretiyle öldürdü. Ve oradan doğruca hükümet konağına gidildi, hükümet avlusunda Umum K. Demirci Mehmet Efe cellatlarını çağırdı ve diğer zeybeklerle beraber bütün Denizlililer’i gözünün önünde kesmelerini emretti. Zeybekler adeta şehir içinde sokaklarda ve caddelerde avcı hattına çıkıp kesecek adam arıyorlardı, yakaladıkları Denizlililer’i getirip cellada teslim ediyorlardı, cellat Mustafa ve arkadaşları hükümet karşısındaki boş arsada bu zavallıları enselerinden kesmek suretiyle öldürmeğe devam ediyorlardı. Feryat, figan, canhıraş sesler ortalığa dehşet veriyordu. Denizli’nin Heyeti Milliye reisi müftü Ahmet Hulusi Efendi başta olduğu halde bütün ileri gelenleri Tavas’a kaçmış ve canlarını kurtarabilmişlerdi, halktan birçok kimseler de köylere ve dağlara hicret etmişlerdi. Zeybekler bütün evlere girip çıkıyor adam arıyorlardı. **Bütün bu kepezelikler 57.Tümen komutanı Albay Şefik Bey’in gözü önünde cereyan ediyordu. Albay Şefik Bey Umum K. Demirci Mehmet Efe’ye karşı tek kelime söyleyerek bu zavalluların imdatlarına ve şefaathlerine gitmiyordu. Şefik Bey adeta taş kesilmişti, karşıdaki arsada cellatlar mütemediyen çalışıyordu ki bu arsa adeta kanlar içinde kalarak bir mezbaha halini almıştı. O kadar ki kesilmek için getirilmiş zavalluların önünde birçok kesilmiş kimseler ölü ve ağır yaralı olarak yatmakta birçokları da bir taraftan kesilmekte bir kısmı da kurbanlık koyunlar gibi kuyrukta kesilme sıralarını bekliyorlardı. Bu suretle yetmiş seksen kadar zavallı ense ve boğazlarından kesilerek öldürülmüşlerdi.**”⁷³*

Denizli Faciası, o dönem üst rütbeli bir subay olduğu halde olayların gidişatına engel olamayan Şefik Aker’in anılarında doğal olarak yaşanan vahşet küçümsenmiş ve bir satırla neredeyse geçiştirilmiştir. Seçtiği ifadeler bile gözlerinin önünde olup biten faciayı engellemememin aczini gizlemeye yöneliktir.⁷⁴

⁷³ Tokat, a.g.e., s.67; Süreyya, a.g.e., s.41-42

⁷⁴ Aker 20 kişi için “Maalesef bunlar oraya götürüldüklerinde bıçaklanarak ve bazılarının boğazlanarak öldürüldüğünü” anladım derken (Aker, a.g.e., s.471) hem vahşice

Bu acizlikten dolayı Şefik Aker'e pasif tutumundan dolayı eleştiriler getirilmiştir:

*“Efenin yanında Miralay (Albay) Şefik (Bey) olduğu halde hükümet meydanına varmışlardır. Bu meydana karargâhını kuran efe maiyetindeki zeybekleri şehrin içine göndererek eli silâhlı kimi bulurlarsa getirmelerini ve evinde silâh bulunanların silâhlarını hükümete getirmelerini tebliğ etmelerini söylemiştir. Bunlar şehrin içine dağılarak önlerine gelen halkı hükümete sevk ve bazı evleri soymuşlardır. Bunlar şehrin içine dağılırken silahlarını rastgele boşaltırken dersanesi önünde olan bitenden fazla malûmatı olmayan Geralizade Esad (Efendi) ‘bunları israf etmekten utanmıyor musunuz bunları düşmana kullansanız daha iyi olur,’ diye söz söylemeğe kalkışınca ‘sen halâ nasihati mi ediyorsun?’ diyerek oracıkta öldürmüşlerdir. Buna benzer birçok işler yapan efeler hükümet meydanında kurulan karargâha dönmüşlerdir. Hükümet meydanında o zaman belediye eczahanesi bulunuyordu. Yanındaki boş arsada da **insan mezbahası kurulmuştur**. Hapisaneye tıkılan halk birer ikişer getirilerek ufak bir soruşturma yapıldıktan sonra oradaki efelere bu da var mı diye sorup cevap aldıktan sonra karşığı idam mahalline sevk ediliyormuş Demirci efe yüz üstü yatmış hararetini teskin için mütemediyen kar yemekle meşgul imiş Zeybeklerden bir kısmı da şehir içinde evlere giderek kocalarını kurtarmak isterseniz bana altın ve para ver diyerek zavallının para ve mücevherini de alıyorlarmış. Kesilenler o kadar canlarından bıkmışlar ki bir an evvel kesilmek istiyorlarmış bu işler yapılırken **orada hazır bulunan Şefik (Bey) hiçbir müdahalede bulunmamıştır**. En sonra Sarayköylü Şih Tahir (Efendi) isminde bir zat efeden ricada bulunarak bu işe son verilmesine sebep olmuştur. Bu rica daha başlangıçta Şefik (Bey)*

öldürülenlerin sayısını küçültmekte hem de bu öldürmelerin yargısız ve usulünce olmadığını kabul etmektedir. Bir Türk subayının emrinde az da olsa askeri varken Divan-ı Harp kuramayıp, sanıkların intikam duygularıyla dolu çetelere teslim edilmesine göz yumması ve yargısız biçimde hem de asılmak ya da kurşuna dizmek yerine işkenceler içinde ortaçağ usulleriyle infaz edilmelerine seyirci kalması kabul edilemez ve bu durumun mantığı gerekçeleri olabilirmiş gibi kendini savunmaya kalkması inandırıcı sayılamaz. Üstelik yargısız biçimde Şefik Aker'in gözleri önünde öldürülenlerden biri Miralay Tefik Bey'dir. Şefik Aker suçu ne olursa olsun ancak bir askeri mahkemede yargılanması gereken bir Türk subayının çeteciler tarafından hem de bizzat Demirci Mehmet Efe tarafından linç edilmesine seyirci kalmış, Tefik Bey'in üzerindeki Türk subayı üniformasının bile saygınlığının çiğnenmesine göz yummuştur. Kendisi bile “En çok da yüksek rütbeli bir asker arkadaşımın gözümün önünde şehit edilmesi beni üzmüştü” diyerek aczini ifade eder. Bkz. Aker, **a.g.e.**, s. 467.

tarafından yapılıyorsa belki birçok günahsızların hayatı kurtarılabilir.”⁷⁵

Demirci Efe'nin bu zulmü, zaten Yunan işgalinin bölgeye uzanacağı korkusuyla bir süredir Denizli'den göç eden ahalinin Denizli'den göçü için ayrı bir neden olmuştur.⁷⁶ Yine Denizli Faciası Demirci Mehmet Efe liderliğindeki “Kuva-yı Milliye”yi diğer bazı efeler ve bazı yörelerin jandarma birlikleri karşısında “düşman” pozisyona sokmuş, cephenin dağıldığı bir dönemde milli kuvvetler arasında iç savaşı andıran bölünmeler ortaya çıkmıştır:

“Tavasta köpekçi Nuri efe ve Ahmet çavuş efeleri varmış. Kızanlariyle beraber orada imişler, Kaymakam bey bunların silahlı kuvvetlerini jandarma ile birleştirerek Tavasta bir cephe kurmuş. Siperler yaptırmış. Demirci oraya gelirse müdafaa için bazı tedbir ve tertipler aldirmiş”⁷⁷

8-Tartışmanın Sonucu

Yukarda yaptığımız değerlendirmelerden sonra iki teori arasında 2. Teorinin geçerli olduğu ve tarihsel olguları daha iyi açıkladığı sonucuna varmak zor değildir. Çünkü bilimsel tezler, olguları açıklamak yeteneği ile geçerlilik kazanırlar. 1. Teori, hem bilimsellikten uzak “Kuva-yı Milliye eşkıyalıkla bağdaşmaz” gibi duygusal bir kabule dayanmakta hem de olayların tarihsel dizilimini açıklayamamakta, çelişkiye düşmektedir. Bu söylenenler ışığında olayların gelişimini gerçeklere dayanarak açıklayan 2. Teoridir.

Buna göre olayların gelişimini izleyen bölümde şöyle açıklayabiliriz:

9-Tarihsel Veriler Işığında Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye'ye Katılış Süreci

15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunan kuvvetlerince işgaliyle başlayan süreç, İstanbul Hükümeti'nin genel teslimiyetçi politikalarına karşı bölge insanının bir bölümünde farklı bir tepkinin oluşmasına neden olmuş, silahlı mücadele başlatmak için gerekli meşru zemini yaratmıştır. Ancak özetle

⁷⁵ Müftüler, a.g.e., s.25-26.

⁷⁶ “Denizli’de ‘Demirci Efe bir katliam yaptırınca herkes şehri terk ederek oraya, buraya dağılmışlar.” Süreyya, a.g.e., s. 47

⁷⁷ Süreyya, a.g.e., s. 48

söylersek, daha sonra Kuva-yı Milliye olarak adlandırılacak bu gayri resmi milis güçlerinin dayanacağı insan kaynağının kimler olacağı ve silah, cephane, yiyecek ve giyecek gibi temel ihtiyaçların nasıl giderileceği sorularına yanıt olarak, Batı Anadolu kültürünün zaten bir parçası olan ve eşkıyalık ile halkın koruyucusu olmak gibi oynak sınırlar içinde bir yer işgal eden Efelik- Zeybeklik kültüründen yararlanma fikri ortaya çıkmıştır. Bu amaçla Aydın-Denizli yöresinin namlı efelerinden Demirci Mehmet Efe'ye de müracaat etme fikri akla gelmiştir.

1919 Mayıs ayı sonlarına doğru ilk temaslar yapılmıştır. Demirci Mehmet Efe'nin Milli Mücadele'ye katılımı bu dönemde, duygusal bir ortamdan sonra olmuştur. Demirci Mehmet Efe 18-19 Mayıs 1919 akşamı kalacağı, Nazilli'nin Pırlebey ve Uzgur köyleri arasındaki Sünnetçi Durmuş Ali'ye ait çiftlik evinde Cevat Sökmensüer, Küçük Yusuf Bey, Hacı Hilmizade Yusuf Bey gibi simaların talebi ve çabası ile ikna oldu.⁷⁸

Demirci Efe'nin ikna edilmesinde 18-19 Mayıs 1919 akşamı yapılan toplantıda Balkan savaşının işgaller sırasında yaşanan acıklı öykülerin anımsatılması ile para ve malzeme eksikliğinin nasıl giderileceğine ilişkin sorularına ikna edici yanıtlar verilmesi etkili olmuştur.⁷⁹ Demirci Mehmet Efe'nin tavrı şöyle olmuştur:

“Demirci Mehmet Efe: ben dedim ya vatan uğruna canımı feda etmeye hazırım, mademki ağalar bana teminat veriyorlar yarından tezi yok hemen hazırlanalım ve her şeye başvuralım. Demirci Efe, ‘muvakkat karargâhı nerede kuralım’ diye sordu ve ben şu cevabı verdim, ‘sizin köyünüz olan Pırlebey köyde kuralım. Çünkü her karışına vakıfsınız önü ova ve arkası dağdır Çine, Bozdağ ve Karacasudan gelecek gönüllülere ve Nazilliye en yakın yerdir.’”⁸⁰

Ancak Demirci Mehmet Efe'nin Milli Mücadeleye katılımı konusunda çok daha geç bir tarihi veren kaynaklar vardır:

“Demirci Mehmet Efe Denizli Mutasarrıfı Faik (ÖZTRAK)'ın tehdidi ile eşkıyalıktan vazgeçerek 11 Temmuz 1919'da Umurlu'da Kuvayi Milliye saflarına katıldı ve Bnb. Hacı Şükrü'nün emrine

⁷⁸ “Hacı Hilmizade Yusuf Bey şu cevabı verdi ‘katip’ siz ne diyorsunuz? Demirci Efe bunu kabul etmez’. Küçük Yusuf Bey ise ‘biz yakasına yapışırız ve yalvarırız, belki bir teminat alırsız’ demesi üzerine ben, buyurun gidelim dedim hep beraber (Demirci'nin geceyi geçireceği) Sünnetçi Durmuş Ali'nin (bizim nazarımda tarihi bir ev saydığımız) evine doğru yollandık.” Sökmensüer, a.g.e., s.7.

⁷⁹ Sökmensüer, a.g.e., s.8-10.

⁸⁰ Sökmensüer, a.g.e., s.10.

verildi. Ancak, bir süre sonra Bnb. Hacı Şükrü'yü bölgeden uzaklaştırarak bütün Kuva-yı Milliye' nin komutanlığını eline aldı. Arkasından 57 nci Tümen Komutanını da nüfuzu altına alarak, asker ve sivil bütün idare mekanizmasını işlemez duruma soktu. Bölgenin tek komutanı haline geldi."⁸¹

Buradaki tarih çok geç sayılmalıdır. Rahmi Apak'a göre Demirci Mehmet Efe, İzmir işgal edilmeden önce Nazilli'deki Jandarma komutanıyla düze inmek için pazarlık yapmıştır. Bu dönemde Demirci Mehmet Efe, Dualar köyüne inince Yunanlıların işgali tehlikesinden haberdar olur. Burada "Hazırlanayım, icap eden şeyi yaparız." dediğini Apak aktarır.⁸² Yine Rahmi Apak, Demirci Efe'nin Yunanlıların Nazilli'yi boşaltıp Yörük Ali Efe kuvvetlerinin Nazilliyeye girdiği tarihte (20-21 Haziran 1919) Demirci'nin Milli Mücadele'ye katılmadığını, hatta o günlerde Bozdoğan kasabesindeki Ziraat Bankası'nı soyduğunu belirtir.⁸³ Ancak 4. Temmuz 1919'da, Yunanlıların Aydın'ı ikinci defa işgal ettikleri⁸⁴ tarihte bir Yunan kolunun Nazilli istikametine doğru yürümekteyken bugünkü Ödemiş ilçesinin Ovakent bucağının 5 km kadar güneyindeki Üçyol mevkiini Demirci Mehmet Efe kuvvetleri savunmaktadır.⁸⁵ Dolayısıyla Demirci Mehmet Efe'nin Milli Mücadeleye katılımı kesinlikle 4-5 Temmuz 1919 tarihinden öncedir. Zaten kendi adamı olan Sökeli Ali Efe'nin fiilen Kuva-yı Milliye'ye katılımı 3 Temmuz 1919'dur. Aydın'ın bu tarihi Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye'ye katıldığı tarih olarak kabul etmektedir.⁸⁶ Bizce de kendi adamının fiilen savaşa iştirakini Demirci'nin Milli Mücadele'ye "fiilen" katılımı kabul edebiliriz. Bu çatışmalardan hemen sonra ise Demirci Mehmet Efe'nin Nazilli Cephesine katılımı için 6 Temmuz 1919 tarihi verilmektedir. Bu bilgi de Aker'in verdiği bilgiyle uyumludur.⁸⁷ Ancak mantıken Demirci Mehmet Efe'nin fiilen çatışmaya girmeden önce Milli Mücadeleye katılma kararı verdiğini, bu tarihin Mayıs 1919 sonları olduğunu düşünebiliriz. Demirci Mehmet Efe'nin Milli Mücadele'ye fiilen katıldığı tarih ise en geç 1 Temmuz 1919 olmalıdır. Görgülü'nün bildirdiği tarih ve katılım şekli esasen Celal Bayar'ın da anılarında o sıralarda Nazilli Jandarma Bölük Komutanı olan Nuri Vural'ın aktarımına dayanarak verdiği bilgiyle uyumludur.⁸⁸ Sabahattin Selek

⁸¹ İsmet Görgülü, a.g.e., s.250.

⁸² Apak, a.g.e., s.103.

⁸³ Apak, a.g.e., s.92.

⁸⁴ Aker, a.g.e., s.210.

⁸⁵ Aker, a.g.e., s.218.

⁸⁶ Aydın, a.g.e., s.206.

⁸⁷ **Türk İstiklal Harbi, C.2., Batı Cephesi, 1.Kısım**, s. 148.

⁸⁸ Bayar, a.g.e., C.7, s.9-10.

de katılım tarihini ve yerini aynı şekilde verir.⁸⁹ Ancak Nuri Bey'in Celal Bey'e gönderdiği belgede Demirci Efe'nin Aydın'ın 27 Mayıs 1919'daki işgalinden bir iki gün sonra Nuri Bey'le görüşmek istediği ve bu görüşmede Milli Mücadeleye katılacağını söylediği yazılıdır. Nuri Bey şöyle der:

“...konuşma mevzumuzun bütün sıklet merkezi Yunanlılara karşı milli bir hareketin yapılmasına mutlaka lüzum olduğuna ve böyle bir hareket vukuunda kendi kuvvetleriyle bana yardım ettiği veya bu hareketin başına geçtiği takdirde hem milli bir kahraman olarak tanınacağına ve hem de memlekete yapılacak böyle büyük bir hizmetten tabiatıyla hükümet tarafından af edileceğine dair sözler teşkil etmiş ve mukabeleten, bu işe atılacağını ve hazırlığını yapar yapmaz ortaya çıkacağını vaat etmişti.”⁹⁰

Görüldüğü gibi Mayıs 1919 sonlarında Demirci Mehmet Efe görüşmeyi kendisi istemiştir. Yani kafasında Milli Mücadeleye katılmak düşüncesini tarttığı ve bunun sonuçları üzerine tereddütlerini gidermek istediği anlaşılıyor. Dolayısıyla Sökmensüer'in aktardığı ve Demirci Mehmet Efe'ye Milli Mücadele'ye ilk çağrı olarak belirttiği olayın doğru olma olasılığı, olayların gelişimi de düşünüldüğünde yüksek görülmektedir.

Kanımızca Demirci Mehmet Efe'nin Mayıs 1919 sonuna kadar Milli Mücadele'ye katılma konusunda bir değerlendirme yaptığı söylenebilir. Nitekim İbrahim Kiraz, “Ege'de Yanan Gül” adlı belgesel romanında Demirci Mehmet Efe'nin Yunan kuvvetlerine ilk saldırısının Nazilli'nin Yunan kuvvetlerince 4 Haziran 1919 tarihinde işgalinden hemen sonra Kuyucak beldesindeki Yoran Ağa çiftliğini baskını olduğunu söyler.⁹¹ Bu açıklama bizim kurgumuzla uyumludur.

Bozdoğan Kasabasını basıp buradaki Ziraat Bankası'nı soymasını basit bir eşkıyalık hareketi saymak ise aceleci ve kolaycı bir yaklaşım olabilir. Burada Demirci Mehmet Efe'nin niyet ve maksadını sorgulamadan sadece olayın görüntüsüne bakıp değerlendirmek hatalı bir sonuç üretebilir. Bu konuda başka değerlendirmeler de vardır. İbrahim Kiraz, Demirci Mehmet Efe ile ilgili olarak bugüne kadar yazılmış tek anı-roman türündeki çalışmasında kabul edilebilir bir teoriyle bu soygunların bu bankalardaki parayı Yunanlılara kaptırmamak amacıyla yapıldığını söyler:

⁸⁹ Selek, **Milli Mücadele C.1.**, s.305.

⁹⁰ Bayar, **a.g.e.**, C.7., Belge 1, s.162.

⁹¹ İbrahim Kiraz, **Ege'de Yanan Gül**, BRC Matbaası (Kendi Yayını) Genişletilmiş 2. Baskı, Nisan 2011, s. 155-156.

İbrahim Kiraz'ın mizansenine göre Nazilli Ziraat Bankası Müdürü Osman Bey'in Demirci Mehmet Efe bankaya girdiğindeki sözleri şöyle olmuştur: *"Efe iyi ki geldiniz. Para düşmanın eline geçeceğine sizin elinize geçsin. Belki hayırlı bir işte kullanırsınız."*⁹²

Burada makalemizin girişinde verdiğimiz ve Demirci Mehmet Efe'ye atfedilen banka soygunlarının farklı kaynaklarda neden farklı yer aldığına da açıklamasını buluyoruz. Demirci Mehmet Efe'ye ait güçler aynı anda 2 ayrı yerdeki (Nazilli ve Bozdoğan kasabaları) Ziraat Bankası'nı ve ayrıca Nazilli'deki Osmanlı Bankası'nı soymuşlardır.⁹³

Bu soygunların yapılış amacı da Demirci Mehmet Efe'nin, Milli Mücadele'ye katılacaksa bunun için adamlarıyla girişeceği eylemler için parasal bir kaynak bulmak için ön hazırlık yapmak istemiş olması olabilir. Buna ek olarak bu bankalardaki paranın Yunan işgali sonrası Yunan güçlerinin eline geçmesini önlemek de olabilir. Nitekim yukarıdaki senaryo bu olasılığa vurgu yapmaktadır ve bu olasılığı göz ardı ederek yapılan eylemi hemen basit bir eşkıyalık eylemi olarak nitelendiremeyiz. Bu eylem, bu mantıkla bir Kuva-yı Milliy eylemidir. Dolayısıyla aynı olguyu farklı bir teori içinde de açıklamak mümkündür-ki bu bilimin genel ilerleme mantığı da uygundur. Temel soru, aynı olguyu açıklayan teorilerin hangisinin "gerçek" olduğu ya da diğer olguları açıklamada daha başarılı olduğudur. Bizim düşüncemiz başından beri ikinci açıklamanın daha gerçekçi olduğu yolundadır.

Ziraat Bankası kaynaklarını Kuva-yı Milliye için kullanılmasının başka örneklerinin de olduğunu unutmamak gerekir. Bize göre Demirci Mehmet Efe Mayıs 1919 sonlarında Milli Mücadele'ye katılmaya kesin karar vermiş ve ilk fiili adımı Haziran 1919'un ilk günlerinde atmıştır.⁹⁴ Zeki Sarıhan da kronolojisinde sadece Şefik Aker'e dayanarak Demirci Mehmet Efe'nin Milli Mücadele'ye katılımını 11 Haziran 1919 günü olarak verir.⁹⁵ Dolayısıyla Demirci Mehmet Efe'nin Mayıs 1919 sonu itibarıyla Milli Mücadele'ye katılma kararı alıp emrindeki efelerle buna uygun bir tertibat alarak 1919 Haziran ayının ilk günlerinde, en geç Haziran 1919 ortası itibarıyla fiilen Milli Mücadele'ye katıldığı değerlendirilmesini yapabiliriz. Bu durumda her şekilde Demirci Mehmet Efe Milli Mücadele'ye katılma kararı verdikten sonra, Bozdoğan ve Nazilli'deki Ziraat Bankası ile Nazilli'deki Osmanlı Bankası'nı soymuştur. Dolayısıyla bu eylemler Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye bünyesinde gerçekleştirdiği eylemlerdir.

⁹² Kiraz, **Demirci...**, C.II., s.499.

⁹³ Kiraz, **Demirci...**, C.II., s.497-500.

⁹⁴ Banka soygunları ile ilgili tarihler için Bkz. Bu çalışmanın 20 numaralı dipnotu.

⁹⁵ Sarıhan, **a.g.e.**, C.I, s.316.

Bunlara ek olarak soracağımız sorular şunlar olabilir: Karacasu Kasabası'ndaki Ziraat Bankası da Demirci Mehmet Efe tarafından soyuldu mu? Daha da önemlisi Acaba hem Bozdoğan'da hem de Karacasu'da ayrı ayrı iki Ziraat Bankası şubesi var mıydı? Yoksa yöredeki haberlerin birbirine karışması ve kaynaklara da böyle geçmesi mi söz konusudur? Karacasu baskını olayının sadece Sıtkı Aydın tarafından aktarıldığını da bu arada hatırlayalım. Nazilli baskını ve buradaki Ziraat ve Osmanlı Bankaları'nın soyulması olayları da İbrahim Kiraz tarafından dile getirilmektedir. Dolayısıyla hangi bilgi gerçektir sorusu ortaya çıkmaktadır.

Bu noktada Bozdoğan kasabasının basılması ve buradaki Ziraat Bankası'nın soyulması olayı hemen bütün kaynaklarda yer almakta olduğundan gerçek gibi görülmektedir. Bizim değerlendirmemiz yörenin nispeten daha büyük bir yerleşim merkezi olması bakımından Karacasu yerine Nazilli'de banka şubesinin bulunması daha geçerli bir mantıktır.

Bize göre belli bir kurgu ile Milli Mücadele'ye katılma kararı almış Demirci Mehmet Efe'nin hem bu mücadele sırasında kullanmak hem de yaklaşan Yunan işgal hareketine bırakmamak için maddi kaynak elde etmek amacı gütmeksizin kasaba basması zayıf bir olasılıktır. Dolayısıyla her iki kasabayı da banka şubelerini soymayı hedefleyerek basmış olduğu düşüncesi akla daha yakın gelmektedir. Eğer öyleyse Demirci Mehmet Efe'nin bu eylemlerini Milli Hareketin maddi kaynaklarını geliştirmek (ve aynı zamanda bankadaki paraların Yunan işgal güçlerinin eline geçmemesi) için gerçekleştirmiş olduğu biçimindeki teorik yaklaşım, (2. Teori) bu olguları açıklamaktadır. Dolayısıyla Demirci Mehmet Efe'nin bu eylemlerini basit bir eşkıyalık olarak nitelendirmek ve bu eylemlerden sonra Milli Mücadele'ye katıldığını söylemek doğru olmaz. Tam tersine Milli Mücadele'ye katılmaya karar vermiş ve bu eylemlerini de bu kapsamda (Kuva-yı Milliye bünyesinde) bir eylem olarak gerçekleştirdiği açıklaması gerçeğe çok daha yakın bir açıklama olmaktadır.

Demirci Efe'nin ikna edilmesinde 18-19 Mayıs 1919 akşamı yapılan bu toplantıda Balkan savaşı ve işgaller sırasında yaşanan acıklı öykülerin anımsatılması ile para ve malzeme eksikliğinin nasıl giderileceğine ilişkin sorularına ikna edici yanıtlar verilmesi etkili olmuştur.

Bu tarihten hemen sonra ise Rauf Orbay da Demirci Mehmet Efe ile bizzat görüşmüş ve adamlarını silahlı mücadeleye katılmaya ikna edici telkinlerde bulunmuştur.⁹⁶ Demirci Mehmet Efe, önemli bir kişinin kendisi ile ilgilenmiş olmasından etkilenmiş olmalıdır.⁹⁷

⁹⁶ Rauf Orbay, **Siyasi Hatıralar**, Örgün Yayınevi, 3.Baskı, Aralık 2009, s. 300

⁹⁷ İbrahim Kiraz'a göre Demirci Mehmet Efe ile yapılan toplantı 24 Mayıs 1919'da Nazilli'nin Pirlibey Köyü'nde olmuştur. Bkz. Kiraz, **Demirci...**, C.II, s. 489-490.

Sonuç olarak bize göre de olayların gelişimi bu şekilde olmuştur. Bu durumda Demirci Mehmet Efe 1919 Mayıs ortasında Milli Mücadele'nin içindedir. Dolayısıyla eşkıyalık görünümlü eylemleri, bizim yukarıda belirttiğimiz kurgu içinde bir Kuva-yı Milliye eylemi olarak da nitelenebilir.

Bizim bu çalışmada ortaya koymak istediğimiz ikinci bir konu da eşkıyalık görünümlü eylemlerin varlığının Kuva-yı Milliye gerçeğiyle çelişmeyeceğidir. Özellikle 6. ve 7. Bölümlerde de olgularla ortaya koyduğumuz gibi Demirci Mehmet Efe, o dönem Çerkez Ethem ya da İpsiz Recep ya da Topal Osman gibi Kuva-yı Milliye bünyesindeki birçok çete reisi gibi gerektiğinde basit eşkıyalık hareketlerinin çok ötesinde, düpedüz vahşet boyutlarında eylemler gerçekleştirmişlerdir. Kuva-yı Milliye tanımı ile bu eylemleri uyumsuz sayarsak ve bu eşkıyalık eylemlerini gördüğümüz anda "henüz eşkıyalıktan vazgeçmemiştii" gibi bir çıkarım üretirsek o zaman bu örnek kişilerin birçok kez Kuva-yı Milliye kapsamına girip çıktığını söylemek zorunda kalırız ki bu apaçık bir kavramsal/yöntemsel yanlışlık demektir.

Bize göre eşkıyalık tipi eylemlerin varlığı Kuva-yı Milliye bünyesinde ve döneminde çok kez gerçekleşmiştir. Tarihsel olguları yerli yerine otururken güncel siyasetin ve duygusallığın dışında kalıp bütünüyle bilimin kendi iç mantığı ve dürüstlüğüyle hareket etmek, olgulara bağlı kalmak esastır. Kuva-yı Milliye kavramının çok daha sonra ve günümüzde daha idealist bir anlam kazandığı doğrudur. Ama tarihsel olayları ve bu olaylara denk düşen kavramları tarihin bir bilim dalı olduğunu unutmadan yorumlamak gerekir. Kavramlar uzun yıllardan sonra anlam kayması yaşayabilirler. Bu durum o kavramı hangi dönemle ilişkilendiriyorsak o dönemin olgusal gerçekliği ile ilişkilendirerek ve o içeriğiyle kullanmamıza engel olmamalıdır.

Bir kere Demirci Mehmet Efe'nin kişiliğini savunmak gibi bir sorunumuz olmadığını tekrar belirtmek gerekir. Ancak bizim sorunumuz Kuva-yı Milliye ile Banka soygunu gibi tek başına olumsuz bir olayın bağdaşmayacağı yolundaki yaklaşımın doğru olamayacağıdır. Çünkü banka soymak tarihsel koşullardan bağımsız olarak hiçbir başka olgu hesaba katılmaksızın hemen eşkıyalık olarak değerlendirilemez. Dolayısıyla tekrar vurgularsak, Demirci Mehmet Efe pekala Kuva-yı Milliye adına ve haklı nedenlerle de banka soymuş olabilir. Döneme ilişkin bir belge, banka soygunu olayının pekala Kuva-yı Milliye tarafından vatanseverce bir kaygıyla da gerçekleştirilebileceğini doğruluyor.

قلم و موصوفی		تاریخ		تاریخ		تاریخ	
قلم	موصوفی	تاریخ	تاریخ	تاریخ	تاریخ	تاریخ	تاریخ
۴۰۱۱	مقاله ایمن	۱۵	۲۹	۱۵	۲۹	۱۵	۲۹
صدارت عظمیٰ مکتوبی قلمی				۶۵۰			
مبارک نواز				۶۵۰			

ایضا جہ قضا سے تعلق رکھنے والے مفروضہ عکریہ قوتوں کی خصوصیت سے مال کے خلاف قضا کی

اوپر بیان کیے ہوئے قوتوں کی عائدی وسیلے سے بالآخر ادریسہ

عزیمت ایسے کے ذریعہ مفروضہ سے اسکا اولیٰ بقدرت سے

مذکورہ اعادہ ایسے اسباب سے اسکا کی شخصوں کے خلاف قضا کی ترقی

تشان لائنہ جاری روئے جاری رہا کہ رقم عظیم سندہ اور دوسرے

صورتوں کے ساتھ

اعلیٰ آصفیہ کے قضا سے ایسا ایسا و ایسا

۱۶/۰۸/۲۰۱۲

OSMANLI ARŞIVI		
BEO		
4656	349127	1

Bu belge şöyle:

Hariciye Nezaret-i Celilesine

“Ayvacık kazasındaki Yunan müfreze-i askeriyesi kumandanının kaza mal sandığındaki üç bin iki yüz lirayı Kuva-yı Milliye’ye aidiyeti vesilesiyle bi’l-ahz [almak] ederek Edremit’e azimet eylediği, Dâhiliye Nezaret-i Celilesinden işar olunduğundan bahisle meblağ-ı mezkurun iade ettirilmesi esbabının istikmali zımnında düvel-i mutelife mümessileri nezdinde teşebbüsat-ı lazıminin icrası Maliye Nezaret-i aliyyesinden varid olan sureti leffen savb-ı ali-i asafanelerine tisyar kılınmak ba tezkere işar olunmakla icabının ifa ve inbası babında buyrulması

Amedi-i Divan-ı Hümayun Bey Efendi Hazretlerinin işaretleri muccebince.

Belge açıkça Yunan kuvvetlerinin Edremit’teki bir devlete ait parayı gasp ettiğini ortaya koymaktadır. Yunan kuvvetlerinin mantığı, parayı Kuva-yı Milliye’nin kullanabilme olasılığıdır. Dolayısıyla bir banka şubesindeki paranın Kuva-yı Milliye tarafından Yunanlılar aleyhine kullanılabilme şüphesi varsa bu şüphenin gerçekleşmesi için gerekli şartlar da var demektir. Böyle bir durumda Kuva-yı Milliye’nin Yunan kuvvetlerinin alabileceği bir parayı onlardan önce alması basitçe bir soygun ve eşkıyalık olarak nitelendirilemez.

İbrahim Kiraz da Demirci Mehmet Efe-II, adlı eserinde 18 Mayıs 1919 tarihli İstiklal Harbi Gazetesi’ne atıfta bulunarak Urla’nın işgali sırasında da yerli Rumların da yardımıyla Yunan işgal güçlerinin giriştikleri yağma hareketleri sonucunda devlete ait 21 kasanın kırılarak 230 bin Liranın gasp edildiğini belirtmektedir.⁹⁸

Öyleyse Demirci Mehmet Efe’nin “Yunanlılar almadan ben alayım” argümanı geçerli bir argüman olabilir. Dolayısıyla Demirci Mehmet Efe pekâlâ Yunan kuvvetlerinin böyle bir paraya Kuva-yı Milliye’yi öne sürerek el koymalarından önce davranarak bankadan kaçırmış olabilir –ki kendi açıklaması da bu yöndedir. Kaldı ki vatansever bir örgütün Yunan Kuvvetlerinden önce böyle bir paraya el koyması ancak olumlu sayılabilecek bir tavır olabilir. Sonuç olarak düşmana kaptırılması hiçbir şekilde Milli Mücadele’ye katkı sağlamayacak bir olayı engellemek adına böyle bir paranın alınması tek başına “eşkıyalık” sayılamaz. Ancak bu paranın bankadan alındıktan sonra kötü amaçlarla kullanılması kanıtlanabilirse bu hareket, hareketi yapan Kuva-yı Milliye adına hareket ettiğini söylese bile kötü bir hareket sayılabilir. Ama bu olayda soygundan alınan paraların kötü

⁹⁸ Kiraz, *Demirci....*, C.II, s. 486.

amaçlarla kullanıldığına ilişkin bir kanıt sunulmamakta, sadece “banka soydu öyleyse henüz Kuva-yı Milliye bünyesinde sayılamaz” gibi basit bir mantık ileri sürülmektedir. Oysa ki bir paranın işgalci Yunan birliklerinden kurtarılması ya da böyle bir paranın Yunanlılarca alınması olasılığı varken (ki belgeye göre ve İbrahim Kiraz’ın belirttiğine göre vardır) paranın alınması bile başlı başına vatanseverce bir harekettir. Yunanlıların eline geçen bu para ile Rum çetelerinin finanse edilmeyeceğinin, ya da Milli Kuvvetler içinden adam satın alınmayacağını garanti verilemez.

Bütün Bunlara rağmen Demirci Mehmet Efe Milli Mücadele içinde her şeye rağmen övülen bir figür olmuştur. Bunun tipik örneği şu değerlendirmedir:

“ Demirci Mehmet Efe çok ocak söndürmüştür. Denizli’de bir facia yaratmıştır. Fakat buna karşılık Ankara hükümetinin kurulması ve teşkilatlanması için gerekli zamanın kazandırılmasında büyük faydası olmuştur. Düşman karşısında ilk zamanlardaki direnişi de unutulmamalıdır. İçerdeki bazı isyanların bastırılmasında yararlı olmuştur. Kusurlarının çoğunun cahilliğinden kaynaklandığını sanıyorum. ”⁹⁹

10- Milli Mücadele’de Demirci Mehmet Efe’ye Başvurulmasının Temel Nedenleri

Peki neden böyle bir eşkıyaya başvurulmuştur. Bunun bizce 2 temel nedeni vardır. Birincisi ve en önemlisi elde Yunan işgal kuvvetlerine karşı koyacak başka kuvvet yoktur. Çünkü Osmanlı Hükümeti’ne bağlı güçler hem zayıf, hem de Mondros Mütarekesi’nin 7. Maddesi işgallere kapı açtığı için Osmanlı Hükümeti resmi kuvvetleri ile işgallere karşı koyamamaktadır. Şefik Aker bu durumu şöyle açıklar:

“Bununla beraber, bu tarihlerde hiçbir askeri komutan İstanbul Hükümetiyle resmi ilişkilerini kesmiş değildi. İtilaf ordularının baskısı ve Mütarekenin şartları altında bulunan İstanbul Hükümetinin içinde bulunduğu hassas ve zor durumu dikkate almak düşüncesini henüz üzerimizden atmamıştık. Bundan dolayı Kuvayı Milliyeyi ve mücadeleyi sevk ve idarede, hükümet askerleri olarak şimdiye kadar perde arkasında oynadığımız rolü, Demirci Mehmet Efe’nin Kuvayı Milliye Komutanlığı maskesi altında uzunca bir zaman daha oynamak düşüncesindeydik.”¹⁰⁰

⁹⁹ Engin, a.g.e.,s.134.

¹⁰⁰ Aker, a.g.e., s.314. Osman Akandere’nin bu yorumu destekleyen ifadesi şöyledir: “Daha önceleri Kuva-yı Milliye’nin orduyla olan ilişkisini belli etmemeye çalışan ve bu nedenle Demirci

Şefik Aker, hatıratının “*Hükümetin, İtilaf Devletleri Hükümetlerine Karşı Zor Durumda Kalmaması İçin Subayların Kuvayı Milliyeyle İlgili Olduklarının Duyulmaması Yolunda Yaptığı Tebliğler*” başlıklı kısmında bu gerçeği açıklamayı şöyle sürdürür:

“Anadolu’nun İstanbul Hükümetiyle ilişkisini henüz kesmediği bu zamanda Mütareke hükümlerini göz önünde tutmak gerekiyordu; tersi vatan için zararlı olurdu. Bu sebeple Kuvayı Milliye taraftarı Harbiye Nazırları ve bunlardan özellikle Cemal Paşa 9 Kasım 1919 tarihli emrinde “Üst subay ve subayların milli hareketle ilgili olduğunun duyulmamasını” önemle rica ediyordu. Bundan dolayı herhangi birinin, mesela Demirci Mehmet Efe’nin Kuvayı Milliye Komutanlığı, bir maske olarak gerekliydi.”¹⁰¹

Kuva-yı Milliye adına Demirci Mehmet Efe’ye başvurulmasının ikinci önemli nedeni ise küstürülmek istenmemesidir. Çünkü aksi durumda o da isyancı kuvvetlere katılabilirdi: “*Bu süre geçer de Demirci Mehmet Efe dediği gibi bizzat yönetime karşı ayaklanacak olursa, kendisine karşı koyacak ve üstesinden gelecek kuvvetimiz yoktur.*”¹⁰²

Atatürk’ün Demirci Mehmet Efe’ye Denizli Olayı sonrasında dahi tahammül göstermesinin nedenlerini de o günkü şartlarda TBMM’nin bu kuvvetlerin isyancılara katılmalarını önlemek olarak değerlendirebiliriz. Bu konuda Atatürk’ün yöreye yeni atanan bir komutan ile ilgili olarak Demirci Mehmet Efe’ye yazdığı Temmuz 1920 tarihli¹⁰³ bir telgrafa dikkat çekmek isteriz. Atatürk’ün telgrafı şöyledir:

Mehmet Efe’ye gönüllü olarak yetkiyi devreden Aker...” Osman Akandere, “*Aydın Kuva-yı Milliyesi ile Heyet-i Temsiliye Arasındaki İlişkiler*”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Mayıs 2007, Sayı.39, s.318. Bu ifade, Osmanlı ordusunun İzmir’in Yunanlılarca işgali sonrası gelişen Kuva-yı Milliye’ye desteğini gizlemek zorunluluğunu teslim etmekle birlikte, kanımızca Demirci Mehmet Efe’nin, bölgedeki belirleyici en üstün askeri-siyasal figür olma niteliğini elde etmesindeki temel belirleyici faktörün Şefik Aker’in bir “gönüllü yetki devri” olduğunu belirtmesi bakımından eksiklidir. Burada temel faktör Demirci Mehmet Efe’nin emrinde, ona bağlı olan güçlerin Osmanlı Devleti’nin bölgede bulunan ve Şefik Aker tarafından komuta edilen resmi ordu gücü karşısında çok üstün bir konumda olmasıdır. Şefik Aker, gizli de olsa ipleri eline alabilirdi. Ancak bunun olmamasının gerçek nedeni gönüllü olarak bunu yapabilecekken yapmak istememesi değil, gücünün yetmemesidir. Buna bir tür “çaresizlik” diyebiliriz. Nitekim böyle bir gücü hem Osmanlı Hükümeti hem de Heyet-i Temsiliye kendi amaçları için kullanmak istemiştir. Ali Fuat Cebesoy’un aynı makalede yer bulan bir ifadesi de bu gerçeği doğrular niteliktedir: “*Ali Fuat Paşa ise, ‘Bu gün Harbiye Nezareti de Heyet-i Temsiliye de Demirci Mehmet Efe ile temasa gelmek istemiştir. Çünkü bir kuvvettir. Fiiliyatla iş gösteriyor. Herkes bunu elde etmek istiyor.’*”*bkz. a.g.m., s. 325, 84 numaralı dipnot.*

¹⁰¹ Aker, **a.g.e.**, s.316.

¹⁰² Aker, **a.g.e.**, s.250.

¹⁰³ Bu telgrafın 1920 Temmuz ayının hangi günü olduğu belli değildir. Bkz. **Atatürk’ün Bütün Eserleri C.9 (1920)**, Kaynak Yayınları, İkinci Baskı, Ağustos 2004, s. 114. Ancak

“Son Yunan harekâtı üzerine her cephede vukua gelen ricat safhaları Büyük Millet Meclisi'nde enine boyuna bahsolunmuş ve incelenmiş ve hükümet, bütün nizamiye fırka kumandanlarından geniş ölçüde değişiklikler yapmaya mecbur kalmıştır. Bu ciheti gizli olarak yüksek bilgilerinize arz ederim.

Verilen malumat bittabi inandırıcı görülmüş olduğundan, başka bir muameleye lüzum olmadığını temin eder ve şimdiye kadar geçmiş olan yüksek vatan perverane hizmetlerinin yeni fırka kumandanıyla da samimi münasebetler dairesinde devam edeceğine itimat ettiğimi ve beklediğimi özel olarak belirtir ve bildiririm, Efendim.”

Atatürk'ün burada kullandığı *“Verilen malumat bittabi inandırıcı görülmüş olduğundan başka bir muameleye lüzum olmadığını temin eder”* ifadesi de Atatürk'ün *“Denizli Olayı”*nı bildiğini ve Demirci Mehmet Efe tarafından yapılan açıklamayı doğru kabul ettiğini ortaya koymaktadır.¹⁰⁴ Bu ifadeyle Atatürk'ün, yukarıda belirttiğimiz biçimde, Demirci Mehmet Efe gibi çetelerin faaliyetlerinden memnun olmasa bile en azından bu kuvvetlerin isyancılarla birleşmemesi için küstürülmemeleri, dolayısıyla da bu memnuniyetsizliği en azından bir süre daha açıkça dile getirmeme gibi bir politika güttüğü ortadadır. Nitekim Fahrettin Altay'ın bu telgraf ile ilgili değerlendirmesi şöyledir:

“Mustafa Kemal'in bu telgrafi bizim için de bir direktif mahiyetinde idi. Denizli cinayetini yapan bir sergerdenin şimdilik hoş idare edilmesi lazım geldiğini gösteriyordu. Hakikaten o sıralarda isyanlar her tarafta o kadar çok idi ki bunlara yeni bir ilaveye meydan bırakılmamalıydı.”¹⁰⁵

Fahrettin Altay'ın değerlendirmesi bizce de tarihsel gelişmelerle uyumludur. Burada Denizli Faciası için *“cinayet”* sözünün kullanılmasına dikkat çekmek isteriz. Atatürk'ün de bu olay hakkında benzer bir yargısının olduğundan ancak belirtilen nedenlerle bunu böyle dile getirmediğinden kuşku duyamayız. Burada Atatürk vicdanını ve duygusallığı bir tarafa koymuş, böyle bir eşkiyayı en azından isyanlar bastırılana ve düzenli ordu kurulana kadar *“idare etme”* yoluna başvurmak zorunda kalmıştır. Nitekim (Sındırgılı) Süreyya Öge Evren'in şu değerlendirmesi Demirci Mehmet Efe'ye tahammülün nedenlerini de açıklamaktadır:

“Son Yunan harekâtı” ifadesinden 22 Temmuz 1920 sonrasına ait olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim belirtilen eserde bu telgraf iki tarihsiz telgraftan biri olarak Temmuz ayının en son sayfalarına yerleştirilmiştir.

¹⁰⁴ *“Denizli Olayı, Demirci Mehmet Efe ile Mustafa Kemal Paşa arasında kısa süreli bir soğukluk yaşanmasına sebep olsa da”* ifadesi, Atatürk'ün Denizli Faciası'na kayıtsız kalmadığına bir onay sayılabilir. Erol Akçan, *“Milli Mücadele'den Sonra Demirci Mehmet Efe”*, *Atatürk Yolu Dergisi*, sayı 57, Güz 2015, s. 3.

¹⁰⁵ Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, Eylem Yayınları, Birinci Baskı, Nisan 2008, s. 254.

*“ Demirci Mehmet Efeyi, sizler benden iyi bilirsiniz. Eskiden ne idi, şimdi nedir, ne yapmıştır, ne yapmaktadır, neler yapabilir... Bunlar meydana şeylerdir. Şimdilik onu, düşmanla savaşır bir halde tutmak, hepimize vatan borcudur.”*¹⁰⁶

Süreyya Öрге Evren'in aşağıdaki açıklamaları da Demirci Mehmet Efe'nin karakterini ve çok kolaylıkla Milli Mücadele'nin hedeflerini gerçekleştirilmede bir araç olma niteliğinin her an değişebileceğinin, gözlemlenebilir bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Demirci Mehmet Efe Denizli Faciası ile yaptıklarının farkındadır ve tanıdığı Mustafa Kemal Paşa'nın tepkisinden korkmaktadır. Demirci Mehmet Efe “Mustafa Kemal bu işe ne der? diye birkaç kez sorunca Şefik Aker Demirci'ye şöyle diyor: ‘- Efe Mustafa Kemal Paşa, Ankara bir şey yaparsa dağlar bizi bekliyor.’”¹⁰⁷

Bu yanıtı Şefik Aker vermekle birlikte Demirci Mehmet Efe'nin yapısını ve dolayısıyla herhangi bir dışlanma olasılığının sonuçlarını bildiğini ortaya koymaktadır. Bu akıl yürümeği Mustafa Kemal Atatürk'ün yapamayacağını düşünemeyiz.

11- Kuva-yı Milliye'den Düzenli Orduya Geçişin Önemli Bir Nedeni

Kuva-yı Milliye'den “Düzenli Orduya Geçiş” dediğimiz sürecin aslında Kuva-yı Milliye'nin düzenli ordunun içine alınışı” olarak değerlendirilmesi gereği üzerinde daha önceki çalışmalarımızda da durulmuştu.¹⁰⁸ Bu geçişte birçok nedenin yanında en önemli nedenlerden birisi de nitekim Kuva-yı Milliye birliklerinin bazılarının disiplinsiz davranışlarının yarattığı sorunlardır.

Aşağıda aslını ve Türkçe tercümesini verdiğimiz Ağustos 1920 tarihli bir belgeden de anlaşılabilir gibi, Kuva-yı Milliye birlikleri tarihsel misyonlarını tamamladıktan sonra yerlerini Düzenli (Disiplinli) bir orduya bırakmak zorunluluğunun doğmasında halk nezdinde yol açtıkları bazı disiplinsiz tavırların rolü büyüktür.

Bu belgede geçen “*Aksi takdirde gidecekleri yerlerde şekavet icrasıyla memleketi ızrara* ve hükümeti işgal etmeleri muhakkaktır. Bu efradın toplu bir kıtaya verilmeyerek muhtelif cephelere serpiştirilmesi suretiyle itasının*

¹⁰⁶ Süreyya, a.g.e., s.71.

¹⁰⁷ Süreyya, a.g.e., s.84.

¹⁰⁸ Bu konuda geniş bir değerlendirme için bkz. Ali Ulvi Özdemir, **Anlarda Batı Anadolu Kuva-yı Milliyesi**, Tarihçi Kitabevi Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, Mayıs 2017, s. 279-307

* Izrar: Zarar verme, ziyana sokma. Bkz. **Büyük Türkçe Sözlük**, Rehber Yayınları, Dördüncü Baskı, Tarihsiz, s. 498.

Suret
Büyük Millet Meclisi Riyasetine

Cephede muharebe eden efrad meyanında Eskişehir'den gönderilmiş gönüllüler gibi ayda otuz lira alanlar bulunmakta ve bazılarında on ikiden otuz liraya kadar maaşlar verildiği gibi ailelerine de maktuan on beş lira ve yahut ekme verilmektedir. Bu maaşat ve saire hep iane suretiyle toplanılan parayla temin edilmektedir. Bu kadar büyük bir paranın tul müddet temin edilemeyeceğinden sarfi nazar ve müsrifane maaşlarla on kuruş olan ve en fedakarane bir surette muharebe eden efrad-ı nizamiye üzerine büyük bir tesir yapmaktadır Ethem Beyin seykar müfrezesi gibi şimdilik dağıtılması mahzurlu olanlardan ma adası yerlerine gönderilmekte olan efradla doldurularak silahlar alındıktan sonra memleketlerine gönderilmesi ve bunlara verilen paranın bir kısmının nefer başına ayda iki ve yahut üç lira düşecek surette toplu olarak kolordulara gönderilmesi muvafik olur. Bu suretle efrad-ı nizamiye memnun edileceği gibi fazla israflara da nihayet verilmiş ve mütemadi ianattan usanan millete de biraz nefes aldırılmış olur. Bugün yüksek maaşlı gönüllülerin mükellef kısmı memleketlerine avdet ettikten bir müddet sonra tutulup cepheye asker olarak sevk edilebilir. Yalnız bunların ya terhis edilerek veya trene binerek mutlaka silahlarından tecritin lazımdır. Aksi takdirde gidecekleri yerlerde şekavet icrasıyla memleketi ızgara ve hükümeti işgal etmeleri muhakkaktır. Bu efradın toplu bir kıtaya verilmeyerek muhtelif cephelere serpiştirilmesi suretiyle itasının kısmen önü alınabilir. Orada verilmesi takarrür edecek paranın ve maaş suretinde verilmesi (elif-te-vav) gözetilerek muzır görülebileceğinden bu paranın zamanlarda ve fakat ayda tensip edilecek yekunu tutacak surette tütün ve sabun parası olarak itası da muvafiktir. Bu paranın verilebilmesini temin için bugün her heyet-i merkeziyenin tesviye etmekte olduğu paranın onda bir veya ikisi ve azami dörtte bir raddesinde tanzim ve para verilmesi taht-ı mecburiyete almak ve hiç para vermeyen heyet-i merkeziyeden hisselerine isabet edecek miktarı talep etmek üzere temin-i maksat etmek mümkün olabilecektir efendim.¹⁰⁹

Görüldüğü üzere Kuva-yı Milliye birlikleri oluşturulan düzenli ordu birlikleri bünyesine alınmaktadır. “Kuva-yı Milliye’den Düzenli Orduya Geçiş” denilen budur. Belgeden, dağıtılacak Kuva-yı Milliye birliklerinin toplu olarak bir düzenli ordu birliği oluşturulmasından bile çekinilmekte, Kuva-yı Milliye bünyesindeki kişilerin düzenli ordu birlikleri içinde eritilmesi planlanmaktadır. Bu bile Demirci Mehmet Efe örneğinde göstermeye çalıştığımız “istenmeyen” bazı davranışların “Kuva-yı Milliye

¹⁰⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30-18-1-1_1-20-12, 00006.

Dönemi” içinde yaşandığını, gözlemlendiğini ve bu tavırların devlet otoritesi tarafından benimsenmediği anlaşılmaktadır.

Nitekim 11 Kasım 1920 tarihli bir diğer belgeden de anlaşılacağı gibi Kuva-yı Milliye'nin ortadan kaldırılması (“ilgası”) ile ilgili olarak anılan karar sonrasında Yörük Ali Efe ve Demirci Mehmet Efe müfrezeleri de bu durum kapsamına alınmış olmaktadır. Bu kararın uygulamaya geçilmesi sonrasında ise Aralık 1920 ortalarına doğru Refet Bele emrindeki kuvvetlerin takibatı sonucu Demirci Mehmet Efe müfrezelerinin düzenli ordu bünyesine katılması süreci tamamlanmıştır.¹¹⁰

¹¹⁰ Demirci Mehmet Efe kuvvetlerinin düzenli ordu bünyesine katılması ve Demirci Mehmet Efe'nin akıbetine ilişkin süreç hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Akcan, a.g.e., s. 208-223.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

38
9

آیضا ۱۷/۱۱/۳۶
قصد

F. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

۲۷۵
۲۱۹

فرایده نغزده لربنک الفاسده برنجی و ایچی قوش سبده
نمده بده ایچی نغزده نغزده افکار و برون سبده - اندام عیده
ساکرینک سبده - اندام فانونه تونق اعطاس ۱۶/۸/۳۶
قوشه ایضا نغزده اولوبه
نایجله طایفه اولوبه و برون معی و برجه محمدانه نغزده لر قوش
رغز فایده نغزده اعطاسه تونق مسله ایفاسه هئیند و کهنه
۱۷/۱۱/۳۶ نایجله کی اجناسده خیلکله تقدیر ایتمه

وکیتیک راغد و ساندیده و لاک
و طاننده نغزده

نغزده فایده - ۱۷/۱۱/۳۶

00001

Ankara fi 17/11/36

Kararname

Kuva-yı Milliye müfrezelerinin ilgasıyla birinci ve ikinci Kuvve-i Seyyare namıyla yalnız iki müfrezenin ibkası ve bunların seyyar jandarma adıyla maaşlarının seyyar jandarma kanununa tevfikan itası 16/9/36 tarihli kararname iktizasından olub Yörük Ali ve Demirci Mehmed Efe müfrezeleri hakkında dahi karar-ı mezkûr ahkamına tevfikan muamele ifası heyet-i vekilenin 17/11/36 tarihindeki içtimasında karar-gir takarrür etmiştir.

Ve keyfiyetin Dâhiliye ve Müdafaa-i Milliye ve Maliye Vekâletlerine tebliği.

Deftere kayd olunmuşdur. Fi 17 Teşrinisani sene 36.¹¹¹

Sonuç

Sonuç olarak Demirci Mehmet Efe örneğinde olduğu gibi Batı Anadolu'da Yunan işgali sonrasında daha önce eşkıya çetesi olarak bilinen çetelerin Kuva-yı Milliye bünyesinde yer almalarına başlangıç noktası aranırken bu çetelerin “kötü” olan “eşkıyalık” eylemlerini bıraktıkları tarihin aranması yanlış bir yaklaşımdır. Bu çeteler eşkıyalık kabul edilen eylemlerini bırakarak Kuva-yı Milliye bünyesine girdikleri için ahlaki açıdan arınmış ve bütün kötücül huylarını bırakmış değillerdir. Kuva-yı Milliye bünyesine girmek, bu çeteler için ahlaki hiçbir değişim geçirmeden ellerindeki silahların yönünü Yunan işgal güçlerine de çevirerek belli bir meşrutiyet zemini yakalamak anlamına gelmektedir. Eşkıyalık ve egemen olan ahlaki düzey aynı çizgide devam etmektedir. Kuva-yı Milliye çerçevesi eşkıyalık faaliyetlerini sonlandırmamıştır. Bu çeteler, Denizli Faciası'ndan çok açık bir biçimde görüleceği üzere işkence etmek, yargılamaksızın öldürme, keyfi davranma ve yağma gibi ahlaksız ve kötücül eylemlerini, hep sürdürmüşlerdir. Sadece Yunan işgal güçlerine arada saldırmayı bölgesel ve kişisel iktidarlarını sürdürmenin meşru aracı olarak görmüşlerdir.

Sonuç olarak böylesine ahlaken sorunlu kişilerin sadece arada sırada Yunan işgal kuvvetlerine saldırı düzenlediği için “Kuva-yı Milliye” bünyesinde sayılması sorun edilmeyip, bir banka soydukları için “henüz Kuva-yı Milliye'ye katılmadı” gibi bir yaklaşım açıkça çelişkidir. Banka soygunu gibi bir eylem Kuva-yı Milliye içine kabul edilmeye engelse, sonrasında yapılan birçok ahlaksızca eylem hayli hayli Kuva-yı Milliye'ye dâhil olmaya engel olmalıydı. Dolayısıyla burada eylemlerin niteliği (ahlakiliği) üzerinden bir dönem başlangıcı oluşturmak yanlıştır. Doğru olan,

¹¹¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30-18-1-1_1-20-12, 00001

(eşkıya iken eşkıyalığı bırakıp Kuva-yı Milliye bünyesine girmişler gibi bir yaklaşımı bırakarak) bu eşkıya çetelerinin eylemlerinin değişen niteliği üzerinden değil, Yunan işgal güçlerinin de eylemlerinin hedefi haline geldiği bir tarih kesiti üzerinden dönemselleştirme yapmaktır. Buna ek olarak bu çetelerin Kuva-yı Milliye bünyesine girdikleri kabul edilen bir dönemden sonraki eylemlerinin niteliği ile hayali bir biçimde idealize edilmiş Kuva-yı Milliye kavramsal çerçevesi arasında bir uyum bulma çabası içine girmek de yanlıştır. Bu durum Demirci Mehmet Efe örneğinde çok açık bir biçimde gözlemlenen ve açıkça meşru ve ahlaki olmayan eylemleri, sırf Kuva-yı Milliye kavramı bu idealize edilmiş ve bilimsel olmayan içerikten kopmasın diye küçümsemek ve yok saymak eğilimi yaratmaktadır. Hâlbuki dönemin insan malzemesinden hareketle Kuva-yı Milliye'nin daha soğukkanlı ve sadece bilimsel gerçeklere uygun biçimde tarif edilmesi, kabul edilmesi yeterlidir. Zaten böyle olduğu içindir ki Kuva-yı Milliye Milli Mücadele'nin önder kadrosu tarafından tarihsel rolünü tamamlamış kabul edilerek yerini düzenli orduya ve doğal olarak disiplinine bırakmıştır.

Ankara Hükümeti'nin bu ortaçağ kaçkını insan malzemesiyle dolu çetelere mahkûm olmasının nedenlerine baktığımızda ise birincisi elinde Yunan işgaline karşı kullanacağı başka kuvvetin olmamasından, ikincisi ise bu çetelerin eğer bunlarla iyi geçinilmezse dönemin halk nezninde güçlü bir destek potansiyeline sahip isyancı güçlerine katılma olasılığının belirgin olmasından söz edebiliriz. Bu çeteler, Yunan ileri harekâtı başladığı Haziran 1920'de hiçbir direnme gösteremeyerek askeri açıdan değer taşımadıklarını göstermişlerdir. Bu dönemde Ankara Hükümeti ve Atatürk, bu çetelerin isyancılara karşı kullanılmasını sağlayarak ve bu iki gücün birleşmesini önleyerek önemli ve dâhiyane bir politika gütmüşlerdir. Bu çetelerin en önemli işlevi de bu olmuştur. Yoksa Atatürk gibi bir askeri dehanın Batı cephesinde bu çetelerin Yunan işgalinin ilerleyişini durduracağına bel bağlayacak bir kişilik olması beklenemez. (Yunan işgalinin gelişmesini önleyen Milne hattıdır.¹¹²) Bu çetelerin sadece Yunan işgal kuvvetlerinin yıpratılmasında rol oynadığından söz edilebilir. Ankara Hükümeti ve Atatürk'ün vakit kazanma ve bu süre içinde düzenli orduya geçiş için hazırlık yapmaları ise bir diğer gerçektir.

Atatürk, Batı Anadolu'da başlayan ve Kuva-yı Milliye adı altında gelişen direnişi, merkezi ve ulusal bir anlayışın parçası haline getirmiş ve bu hareketi bir ulus devletinin askeri anlamda öncü hamleleri haline getirmeyi

¹¹² “Yunan ordusu, Mayıs 1919'da Çerkes Ethem, Yörük Ali, Demirci Efe ve diğer direnişçilerin karşı koyması sonucu değil, İngiltere'nin daha ileriye gitmelerine izin vermemesi nedeniyle belli bir bölgede kalmıştır.” Nurdoğan Taçalan, **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Bigi Yayınevi, 1.Baskı, Mart 2007, s.299-271 no' lu dipnot.

başararak tarihsel olarak çok hayati bir işlevi ortaya koymuştur. Eğer Atatürk olmasaydı Kuva-yı Milliye hareketleri, her türlü olumlu askeri ve siyasal eyleme rağmen yerel, küçük, geçici ve düzenli ordular karşısında uzun süre varlığını koruyamayacak güçler olarak kalacaklardı. Diyebiliriz ki ancak Atatürk sayesinde bu hareketler modern bir ulus devletinin varoluşuna giden yolda tarihsel bir değer kazanmışlardır. Bu makalenin ortaya koyduğu en önemli sonuç bu gerçeği bir kez daha doğrulamak olmuştur.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) BEO.4656. 349127. 1.sayfa

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30-18-1-1_1-20-12, 00006

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30-18-1-1_1-20-12, 00001

Kitaplar

Akcan, Erol; **Milli Mücadele'de Demirci Mehmet Efe (1919-1920)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014.

Aker, Şefik; **57. Tümen ve Aydın Milli Mücadelesi (1918-1920)**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

Alpkaya, Şükrü Oğuz; **Yörük Ali Efe**, (Derleyen Atilla Oral), Demkar Yayınevi, 1.Baskı, Ocak 2009.

Altay, Fahrettin; **10 Yıl Savaş ve Sonrası, Eylem Yayınları**, Birinci Baskı, Nisan 2008.

Apak, Rahmi; **İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.

Arikoğlu, Damar; **Hatıralarım**, Tan Gazetesi Yayınları, İstanbul 1961.

Atatürk'ün Bütün Eserleri C.3 (1919), Kaynak Yayınları, İkinci Baskı, Şubat 2002.

Atatürk'ün Bütün Eserleri C.9 (1920), Kaynak Yayınları, İkinci Baskı, Ağustos 2004.

Aydemir, Şevket Süreyya; **Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922, Cilt 2**, Remzi Kitabevi Yayınları, 17. Baskı, 1999.

Aydinel, Sıtkı; **Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekatı**, Vadi Yayınları, 1.Baskı, Ocak 2008.

- Bayar, Celal; **Ben De Yazdım, Milli Mücadele'ye Gidiş**, C.7, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997.
- Belen, Fahri; **Türk Kurtuluş Savaşı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, Temmuz 1983.
- Burhan, Sabahattin; **Ege'nin Kurtuluş Destanı Yörük Ali Efe**, Nesil Yayınevi, C.I, Kasım 1999.
- Dayı, Esin; **Nazilli Kongreleri (1919)**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1998.
- Engin, M. Hilmi; **Seferden Sefere, Piyade Albay M. Hilmi Engin'in Balkan, 1. Dünya ve Kurtuluş Savaşı Anıları**, Kömen Yayınları, 1. Baskı, Konya 2007.
- Goloğlu, Mahmut; **Üçüncü Meşrutiyet 1920**, Başnur Matbaası, 1970.
- Gökbel, Asaf; **Milli Mücadele'de Aydın**, Kolalı Matbaası, Aydın, 2005.
- Güralp, Şerif; **Kurtuluş Savaşı'nın İçyüzü**, Güncel Yayıncılık, 3. Baskı, Temmuz 2007.
- Kiraz, İbrahim; **Milli Mücadele'de Bir Destan, Demirci Mehmet Efe, C.1**, BRC Matbaası, Birinci Baskı, Ankara, 2008.
- _____ ; **Ege'de Yanan Gül**, BRC Matbaası Genişletilmiş 2. Baskı, Nisan 2011.
- Köstüklü, Nuri; **Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.
- Müftüler, Lütfü; **Denizli Heyet-i Milliyesi**, Türkdili Basımevi, Balıkesir, 1947.
- Oruç, Etem; **Nazilli Cumhuriyeti**, Berfin Yayınları, Birinci Baskı, Nisan 2010.
- Özdemir, Ali Ulvi; **Anılarda Batı Anadolu Kuva-yı Milliyesi**, Tarihçi Kitabevi Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, Mayıs 2017.
- Sarıhan, Zeki; **Kurtuluş Savaşı Günlüğü I**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993.
- _____ ; **Kurtuluş Savaşı Günlüğü III**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- Sökmensüer, Cevat; **Milli Mücadelede Aydın-Nazilli Cephesi, Kahraman Subaylarımız ve Zeybekler, Hatıralarım**, Karınca Matbaacılık, İzmir, tarihsiz.
- Süreyya, Sındırgılı; **Denizli Vakası ve Demirci Mehmet Efe**, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.
- Taçalan, Nurdoğan; **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Bilgi Yayınevi, 1.Baskı, Mart 2007.

Tanör, Bülent; **Türkiye’de Kongre İktidarları (1918-1920)**, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, Ekim 2009.

Türk İstiklal Harbi, 2. Cilt, Batı Cephesi, 1.Kısım, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.

Türkeş, Ünal; **Kurtuluş Savaşı’nda Muğla**, Birinci Baskı, Muğla İli Toplum Yapısı Araştırmaları Yayınları, İstanbul 1973.

Yavi, Erkal (Hazırlayan); **Efeler**, Aydın Valiliği İl Özel İdaresi Yayını, Aydın 1991.

Özgen, Abdurrahman; **Milli Mücadelede Türk Akıncıları**, Vatan Matbaası, İstanbul 1970.

Makaleler

Akandere, Osman; “Aydın Kuva-yı Milliyesi ile Heyet-i Temsiliye Arasındaki İlişkiler”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Mayıs 2007, Sayı.39, s.303-335.

Akçan, Erol “Milli Mücadele’den Sonra Demirci Mehmet Efe”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı. 57, Güz 2015, s. 1-16.

Baydur, Mithat; “Aydın ve Çevresinde Milli Direnişin Doğuşu ve Gelişmesine Bir Bakış”, **Askeri Tarih Bülteni**, Ağustos 1995, Sayı.20, s.82-89.

Bayraktar, Bayram; “Milli Mücadele’de Denizli Olayı”, **Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Ankara, Kasım 1991, Sayı.22, s.141-153.

Cura, Bilal; “Demirci Mehmet Efe’nin Nazilli’de Kuva-yı Milliye Faaliyetleri”, **Milli Mücadele’de Nazilli Cephesi ve Önderleri**, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği Yayınları, İkinci Baskı, Mart 2007, s.113-131.

Dinç, Mehmet Emin; “Kuva-yı Milliye’nin Türk Milli Mücadele Tarihi İçindeki Yeri ve Önemi”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Ocak 1991, Sayı.49, s.49-54.

Ercan, Yavuz ; “Kuva-yı Milliye’nin Yapısı ve Niteliği Üzerine Bir Deneme”, **Toplu Eserler: 3, Osmanlı ve Cumhuriyet Tarihi Yazıları**, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara 2007, s. 231-241.

Özbekler, Kerim; “Demirci Mehmet Efe Kimdir?” **Efeler**, Erkal Yavi (Hazırlayan), Aydın Valiliği İl Özel İdaresi Yayını, Aydın 1991, s. 121-125.

Temel, Mehmet; “Kuvayı Milliye Döneminde Milas-Bodrum’da Eşkivalık ve Çetecilik”, **Milli Mücadele’de Mentеше Sancağı ve Yörük Ali Efe**, (Editör: Günver Güneş), Pia Yayınları, Birinci Baskı, 2013, s.121-138.

Tezler

Ganiz, Hakkı Gürkan; **Milli Mücadele Başlarında Aydın Sancağı (1919-1920)**,
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 2007.

Sözlükler

Büyük Türkçe Sözlük, Rehber Yayınları, Dördüncü Baskı, Tarihsiz.